

Konu : **Finans Kuruluşlarından Alınan Kredilerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi.**

Tarih: 01.04.2020

Giriş.

Türkçe'deki yaygın karşılığı "**faiz**" olan Arapça **ribâ** kelimesi sözlükte "fazlalık, nemâ, artma, çoğalma; yükseğe çıkma; (beden) serpilip gelişme" gibi anlamlara gelir. **Arapça'da** tepelere, düz araziye nisbetle daha yüksek oluşları sebebiyle râbiye, canlıları besleyip büyütmeye de terbiye denir. Bu sözlük anlamıyla **ribâ**, hem bir şeyin kendi içinde bulunan hem de iki şey arasında mukayeseden doğan fazlalığı ifade eder. **Kur'an'da ribâ kelimesi her iki anlamda da kullanılmıştır.** Birinci durumla ilgili olarak, üzerine yağmur yağan toprağın kabarması "**rebet**" kelimesiyle (el-Hac 22/5; Fussilet 41/39), ikinci anlamla ilgili olarak da iki topluluktan birinin diğerine göre mal bakımından veya sayıca yahut değerce daha üstün olması hali "**erbâ**" kelimesiyle (en-Nahl 16/92) ifade edilmiştir.

- **Fıkıh literatüründe ise** ribâ, borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla, yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almanın veya bu şekilde alınan fazlalığın adıdır. **Türkçe'de** kullanılan "**faiz**" kelimesi de Arapça kökenli olup genelde **ribâ** ile eş anlamlı kabul edilir. Kur'an ve Sünnet'te ribânın (faiz) tanımı **yapılmamakta**, bazı örnekler üzerinde durulmaktadır. İslâm hukuk ve iktisadında faiz ise "**malın mal ile değişimi mahiyetindeki bir akidde karşılığı bulunmayan bir fazlalık**" olarak tanımlanır.
- Kur'an'da **sekiz yerde** geçen ribâ kelimesi bu örfî anlamında kullanılmış, hadislerde de ribâ kavramına yeni bir boyut getirilerek literatürdeki vade faizi - fazlalık faizi (**ribe'n-nesîe - ribe'l-fadl**) veya borç faizi - alışveriş faizi (**ribe'd-deyn - ribe'l-bey'**) şeklindeki ayırım ve adlandırmalara zemin hazırlanmıştır.
- **Kur'an'da**, "Ana paranız sizindir" denilmek suretiyle verilen ödünçte alacaklının hakkının sadece ana para olduğu belirtilmiştir. Burada söz konusu olan faiz türü **borç faizidir**. Bu faizin Hz. Peygamber'in hadislerinde sözü edilen alışveriş faiziyle esasta bir ilgisi yoktur. Ancak faize konu teşkil eden borcun herhangi bir alışveriş akdinden doğmuş vadeli bir borç olması halinde dolaylı bir alâka doğabilir.
- **Riba (faiz) Kur'an, sünnet ve icma ile haram kılınmıştır.**

Kur'an'da ribanın haram kılındığını belirten buyruklar şunlardır: "**Allah alışverişi helat, ribayı (faizi) haram kılmıştır.**" (Bakara, 275). Bununla Yüce

Allah: "Faizsiz alışveriş, faizli alışveriş gibidir" diyen cahiliye dönemindeki Araplara cevap vermiş olmaktadır. Yani onlara göre borcun vadesinin gelmesi esnasındaki fazlalık, asıl itibarıyla akdın başındaki semenin aslı gibidir. Burada Yüce Allah her iki tür arasındaki farkı beyan etmekte ve birisindeki fazlalığın borcun ertelenmesinden dolayı olduğunu, ötekiindeki fazlalığın ise alışveriş dolayısıyla olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde satış, bedelin bedelidir. Çünkü orada semen müsemmenin (malın) bedelidir. Faiz ise vadedeki gecikme dolayısıyla bedeldiz bir fazlalık yahut cinsteki bir artıştır. (Geniş bilgi için bkz: Kurtubi tefsiri ile Tabersinin Mecmau'l Beyan'ı)

Kur'an ve Sünnette Faiz.

Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, "**Alım satım da ancak faiz gibidir**" demeleridir. Halbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah'a kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir. (Bakara 275)

İnsanların malları içinde artsın diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (mânevî kârlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir. (**Rum, 30/39**)

Resûl-i Ekrem (a.s.m) efendimiz de veda hutbesinde konuyla ilgili olarak:

“Ashabım! Kimin yanında bir emanet varsa, onu hemen sahibine versin. Biliniz ki, faizin her çeşidi kaldırılmıştır. Allah böyle hükmetmiştir. İlk kaldırdığım faiz de Abdulmutallib'in oğlu (amcam) Abbas'ın faizidir. Lakin anaparanız size aittir. Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız.” Buyurmuştur.

Yahudilik ve Hristiyanlıkta Faiz.

1. Faizle ilgili olarak yukarıdaki âyetlerden daha sonra nâzil olduğu tahmin edilen bir başka âyette, kendilerine yasaklandığı halde yahudilerin ribâ aldıklarından ve insanların mallarını haksız yollarla yediklerinden söz edilir (en-Nisâ 4/160-161). **Bu âyet faizin önceki şeriatlarda da yasaklandığını haber vermekte** ve dolayısıyla İslâm'daki faiz yasağını bir başka açıdan tekit etmektedir. Âyetin muhtevasını bazı hadisler de desteklemektedir. **Hz. Peygamber'e gelen iki yahudi**, “Biz Musa'ya apaçık dokuz âyet verdik” (el-İsrâ 17/101) meâlindeki âyetin mânasını sormuşlar, Resûl-i Ekrem de dokuz âyetin, içinde faiz yasağının da bulunduğu dokuz haramdan ibaret olduğunu söylemiştir (Tirmizî, “Tefsîr”, 18).
2. Tüm dünyada en etkili fon toplama ve kullandırma yöntemlerinden biri olarak uygulanan faiz, Eflatun ve Aristo'dan beri büyük düşünürlerin şiddetle reddettikleri faizin dini temelleri Yahudilikle atılmıştır. **Tevrat'ta Yahudi olmayanlardan alınan faizin helal olarak kabul edilmesi**

Yahudilerin tüm iktisadi işlerinde, daha fazla kar elde etmek amacıyla faizi kullanmalarına neden olmuştur. Büyük Yahudi göçleriyle Avrupa ve Amerika’da artan zengin Yahudi nüfusu ekonominin de şekillenmesinde rol oynamışlardır. Zamanla faiz, kiliseler tarafından yasaklanmasına karşın, tüm Avrupa’da kabul edilen ve uygulanan bir yöntem halini almıştır. *Yahudilerin faizle zenginleşmesi Hristiyanları şer’i bir çözüm yolu bulmaya itmiş* ve bu çözüme Protestanlıkla birlikte ulaşmışlardır. **Artık Protestanlar için** de faiz helal bir yol olarak açılmıştır.

Faiz Yasağının İleti

İlet, kısaca, varlığı hükmün varlığını, yokluğu hükmün de yokluğunu gerektiren özelliktir. Aynı anlayışın bir uzantısı olarak, benzer durumlarda aynı hükmün uygulanması (kıyas işlemi) için dayanak teşkil eden özellik de illet diye anılır. İslâm hukukçularının büyük çoğunluğuna göre hadislerde sayılan mallar örnekleme yoluyla zikredilmiştir, maksat “bunlar ve bunlar gibi olanlar” demektir.

Bunlar gibi olanların ölçüsüne gelince:

1.Hanefî ve Hanbelîler’e göre ribâ yasağının illeti, mübâdele edilecek mallar arasında cins ve ölçü-tartı birliğinin bulunmasıdır.

2.Şâfiîler’e göre illet, gıda maddesi ve para olma.

3.Mâlikîler’e göre ise saklanıp depolanabilen gıda maddesi ve para olma özelliğidir.

4. Abdülmelik b. Mâcişûn’a (ö. 212/827) göre illet faydadır, faydalanmaktır (intifâ). İnsanların faydalandıkları her şeyde –cinsi cinsine– fazlalıklı mübâdele faizcilik olur (Râzî, VII, 85 vd.).

Böyle olunca, Hanefîler’e ve Hanbelîler’e göre, mübâdele edilecek iki malın hem cinsleri, hem de ölçü-tartı sınıfları aynı ise, peşin olarak ve eşit miktarlarda mübâdele edilmelidir. **Aksi takdirde faiz gerçekleşmiş olur. Burada aslanan miktar bakımından eşitlik olup nitelik yönünden farklılık dikkate alınmaz. Meselâ on ölçek buğdayın on iki ölçek buğdayla peşin olarak da olsa değişimi kaliteleri farklı bile olsa faiz sayılır. Araya vade girerse, cins birliği veya ölçü-tartı birliğinden birinin bulunması faizin gerçekleşmesi için yeterlidir. Meselâ, aynı cins oldukları için altın ile altının veya buğday ile buğdayın eşit miktarda bile olsa veresiye değişimi câiz olmadığı gibi aynı gruba dahil buğday ile arpa veya altın ile gümüş, yahut demir ile bakır da veresiye mübâdele edilmez. Buna karşılık buğdayın veresiye olarak altın, gümüş, demir karşılığı değişimi câizdir. Şâfiîler’e göre, mübâdele edilen malların her ikisi de yiyecek veya para (semen) ise, veresiye olma halinde faiz gerçekleşir. İki ayrı sınıftan malın veresiye mübâdelesini câiz görmezken, buğdayın demir karşılığı mübâdelesini câiz görülür. Altın ve gümüşün peşin mübâdelesini câiz iken veresiye olunca câiz**

görülmemesi, aradaki değer farkının vadeden ileri gelmiş ve böylece faiz amacına hizmet etmiş olması ihtimaline dayanmaktadır.

Altı madde dışında kalan maddelerin de faize konu olduğunu söyleyen müctehidler, bu maddeleri yukarıda özetlenen vasıflara göre ayırmışlar ve bu vasıfları taşıyan maddeler belli şekil ve şartlarda alınıp satıldıklarında faizin gerçekleşeceğini, diğerlerinde gerçekleşmeyeceğini söylemişlerdir. Bir malı aynı cins mal karşılığında, parayı da para karşılığın-da veresiye ve fazlalıklı (100 verip bir müddet sonra 105 almak gibi) alan ve satanın faizcilik yapmış olduğu hükmü, hadiste sayılan altı maddede ittifakla, diğer maddelerde ise –illet konusundaki görüş farklarına bağlı olarak– ihtilâfla benimsenmiştir. Ayrıca Câhiliye ribâsı denilen “borç verirken, vadeye göre fazlalık şart koşma veya vadesinde ödenmeyen borcu ilâve meblâğ ve mal karşılığında erteleme” şeklindeki işlem ittifakla ribâdır, faizdir ve haramdır.

Borçlunun alacaklıya enflasyon farkını ödemesi faiz değildir. Çünkü bu fark reel bir fazlalık değil, alınanla ödenenin eşitlenmesini sağlayan, adaleti gerçekleştiren bir rakam fazlalığından ibarettir.

Faizin Yasaklanma Sebepleri

- İslâm dininin bütün emir ve yasaklarında birey ve toplumun genel yararına yönelik amaçlar vardır. Özellikle muamelât alanında dinin emir ve yasakların amaçları/hikmetleri insanlar tarafından çok defa kolaylıkla anlaşılabilir. İslâmiyet'in ticaret ve kazancı serbest bırakırken faizi yasaklamış olmasının birey ve toplumun ortak yararını korumayı amaçladığı muhakkaktır.
- İslâm, kullanarak ya da tüketerek insanların faydalandığı şeylerin satışını veya kiralınmasını mubah sayar. **Para bizzat kullanılamaz ya da tüketilemez. Para, ihtiyaç duyulan şeylerin satın alınmasının ya da kiralınmasının aracıdır. Dolayısıyla İslâm paranın paraya karşılık fazlalıkla satılmasını haksız kazanç saymıştır.**

Faizle ilgili tartışmalarda, faizin zararları olarak dile getirilen hususları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

- Faiz, sermaye sahiplerinin yatırıma yönelmesini ve dolayısıyla kaynakların tam kapasite ile kullanılmasını önler. Çünkü parayı faiz yoluyla değerlendirmek daha kolay ve riski olmayan bir işlemdir. Yukarıda belirtilen nedenden dolayı, **yani yatırım olmadığı için işsizlik artar.**
- Yatırımlarda faizli kredilerin kullanımı üretim maliyetlerin yükselmesine ve sunî fiyat **artışına/enflasyona yol açar.**
- Faizle giderek katlanan ve çoğalan sermaye her yönden toplum üzerinde hâkimiyet kurup onu yönlendirebilecek bir konuma gelir ve topluma yön vermesi gereken asıl değerlerin yerini bu güç alır. Günümüzde bu durum küresel düzeyde de böyle gerçekleşmektedir.

- Faizin yaygınlaştığı toplumlarda toplumsal değerler altüst olmakta ve yardımlaşma, dayanışma, sevgi ve şefkat gibi insanî özelliklerin yerini daha çok para ve itibar kazanma hırsı almaktadır. Bu nedenle, bencillik körüklenip insanlar barbarca bir bakış açısına sahip olmaktadır.
- Faizli dış borçlar, kalkınmakta olan ülkeleri giderek ağır bir borç batağına sürüklemekte, bu da onların ekonomik, hatta siyasî özgürlüklerini ciddi ölçüde riske sokmaktadır.
- Tüketim amaçlı borçlanmalarda, **haksızlık tamamen borçlu aleyhinde gelişir.**
- Üretim amaçlı borçlanmalarda faizli kredi ile girişilen teşebbüslerden bir kâr elde edilememesi, hatta zarar edilmesi durumunda bile anaparayla birlikte faiz ödettirilmektedir. Bu apaçık bir haksızlıktır. Çünkü krediyi kullanan kâr etmediği halde, anaparanın yanında faiz de ödemektedir.
- Öte yandan meseleye borç veren açısından bakıldığında, borç verdiği kişi onun parasıyla çok büyük kârlar elde etse bile sadece önceden belirlenen miktar kadar bir pay alabilecektir. Bu durumda ise ödünç veren kişi haksızlığa uğramış olmaktadır. Şu halde iki tarafın da razı olabileceği âdil çözüm, ödünç işleminden doğacak bütün sonuçların her iki taraf arasında dengeli bir şekilde paylaşılmasıdır (Özsoy, 1995, s. 118 vd.).
- Faiz, var olduğu günden itibaren daima güçlünün ve sermaye sahibinin yararına olmuş, zayıf ve muhtaç kimselerin durumlarının daha da kötüleşmesine sebep olmuştur. Çağımızda küçük tasarruf sahiplerinin faiz yoluyla gelir elde ettiği söylene de, faizin sebep olduğu üretim/ maliyet artışlarının ve enflasyonun sonuçta küçük tasarruf sahiplerinin kazancını yok ettiği ve toplumun daha büyük kesimini oluşturan dar gelirlieleri ezdiği bilinmektedir.
- Bu sebeple İslâm dini faizi yasaklayarak ekonomik hayatta kâr ve riskin emek ve sermaye tarafından birlikte paylaşılmasını istemiş; alın terini, ticaret ve yatırımı teşvik etmiş ve insanî ve ahlâkî hasletlerin hâkim olduğu bir toplum oluşturmaya amaçlamıştır.

Zarûret Halinde Faiz

Bilindiği gibi İslâm, olağan dışı durumlar için farklı hükümler öngörmüştür. Bunlar ruhsat veya zarûret gibi kavramlarla ifade edilir. Zarûretlerin haram olan şeyleri, zarûret miktarınca mübah kılacağı bir kural olarak kabul edilmiştir (Mecelle, md. 21.) Ayrıca bir işin zorlaşması durumunda genişlik tanınacağı da yerleşik bir kural olarak benimsenmiştir (Mecelle, madde 18.). Yukarıdaki genel kurallar da dikate alınarak darda kalan kimselerin faizli kredi ile ihtiyaçlarını gidermesi hususu tartışılmaktadır. Tespiti hususunda ittifak yoksa da zarûret, kişinin temel haklarını ve ihtiyaçlarını ciddi ölçüde tehdit eden bir hal olarak tanımlanmaktadır. Bu ise ancak bireysel ve geçici olaylarda söz konusu olur. Örneğin, tedavi olması gereken bir kişinin, bunu karşılayacak

sosyal güvencesi ve parası yoksa, ihtiyacı olan parayı da başka yollardan temin edemiyorsa faizli krediye başvurması zarûret gereği olarak görülmektedir (Dalgın, 2010, s. 399). (İLH.ÖNL.Günümüz Fıkıh Problemleri s.182).

Enflasyon-Faiz İlişkisi

İslâm'da zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yasak olduğundan, enflasyonun yüksek olduğu ortamlarda ödünç verilen paranın gerçek değerini koruyucu önlemler almakta (meselâ altın gibi gücünü koruyabilen bir mübâdele aracını esas almakta veya **önceden bir fazla ödemeyi şart koşturmaksızın ödeme** zamanında enflasyon sebebiyle hâsıl olan zararın bu nisbette telâfi edilmesinde) sakınca yoktur. Yani bir borç verdiniz, borçlunun borcunu ödeyeceği zamanki altın fiyatı ile borcu aldığı zamanki altın fiyatı kıyas edilerek; borçlu aradaki oluşan farkı öderse bu caiz olur. **Fakat bunun caiz olması, ancak baştan bir fazlalık verilmesi şartı koşturmamış olmaya bağlıdır.**

KATILIM BANKACILIĞI İŞLEMLERİ

Katılım Bankacılığı Nedir?

Genel bir yaklaşımla banka; sermaye, para ve kredi ile ilgili her türlü işlemi yapan mâlî aracı kurum demektir. **Normal bankacılıkta yukarıdaki işlemler faiz esasına dayanır.** Yani kredi faizli hesaplarla toplanır ve yine faizli olarak kullanılır. Katılım bankaları, sermaye toplama ve sermaye kullandırma aşamalarında faizli muamelelerden kaçınan ve bunları ortaklık vb. yollarla yürüten finans kuruluşlarıdır. Faizli bankalar ile katılım bankacılığı kurumları arasındaki önemli fark burada ortaya çıkmaktadır. Yani sermaye toplama ve işletme sürecinde bankalar faizli kredi sistemini kullanırken, katılım bankacılığı kuruluşları ortaklık sistemini uygular ve bu şekilde faizli muamelelerden sakınırlar (Aktepe, 2010, s. 62 vd.; Bayındır, 2005, s. 25-26).

- İslam tarihinde, finans ve sermaye sağlayan çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Beytü'l-mâl (devlet hazinesi) kurumunun kredi kullandırması, para nakli ile ilgili işlemler yaptırması ve asker ve memurların maaş ödemelerinde kullanılan çek (es-Sak) işlemleri bunların başlıcalarıdır.
- Ayrıca, sermaye sağlayan başka kurum ve uygulamalar da vardır. Sarraflar, cehbezler ve emek-sermaye ortaklıkları gibi uygulamalar bunun örnekleridir.

Katılım Bankacılığı İşlemleri

Katılım bankacılığının sağladığı hizmetler üç ana grupta toplanır: Sermaye toplama, sermaye kullandırma ve bankacılık hizmetleri.

Katılım Bankacılığında Sermaye Toplama

Bankaların iki temel sermaye oluşturma yolu vardır: Birincisi öz sermaye ikincisi mevduattır.

1. Öz Sermaye: Faizsiz bankalar sermayelerinin bir kısmını kurulurken oluştururlar. Bu sermaye kurucuların sağladığı sermayedir. Buna öz sermaye denir.

2. Mevduat: İstenildiğinde ya da belirlenmiş bir vade sonunda çekilmek üzere bankaya yatırılan paraya mevduat denir. Bu, bankalara müşterilerin yatırdığı paradır. Bankalar, sermayelerinin önemli bir bölümünü mevduat yoluyla toplar. **Katılım bankaları mevduatı, cârî hesap veya katılım hesabı adıyla iki şekilde toplarlar.**

Cârî hesap: İstenilen zamanda fonun/yatırılan mevduatın geri çekilebildiği ve faiz ya da kâr payı ödenmeyen hesaplardır. Bu tür hesaplar, banka ile hesap sahibi arasında “borç” ilişkisi doğurur. **Yani banka, cari hesaba yatan parayı, hesap sahibine istediğinde ödemek zorundadır.** Bankanın kârı ya da zararı bu hesapları etkilemez. Bu nedenle, bu tür hesaplardaki paranın işletimi sırasında finans kurumu zarar etse de, hesap sahiplerine paralarını ödemekle yükümlüdür. Bu tür hesaplar fıkıh açısından değerlendirildiğinde, genellikle karz/borçödüncü akdine benzetilmektedir. **Çünkü bu şekilde bankaya parasını yatıran kişi, geri alımında herhangi bir fazlalık almamaktadır.** Burada amaç, hesap sahibi açısından parasını emniyetli bir şekilde saklamak ve çeşitli bankacılık hizmetlerinden yararlanmaktır. Banka açısından ise amaç, gerektiğinde misliyle geri ödemek üzere, hem parayı korumak hem de bu esnada çeşitli faaliyetlerinde onu kullanarak yararlanmaktır. Bu tür hesapları karz olarak görmeyenler de vardır. Bu bakış açısına göre cari hesaplar yeni bir akit türüdür ve ihtiyaçtan doğmuş olup yardımlaşma esasına dayanan meşru sözleşmelerdir (Dalgın, 2010, s. 584).

Katılım Hesabı: Kâr ve zarara katılma şartıyla oluşturulan hesaplara katılım hesapları denir. Bankacılık Kanununun 3. maddesinde bu tür hesaplar tanımlanmıştır. **Buna göre katılım hesabı açtıranların, ne kadar kâr payı alacağı önceden belirlenmez.** Ayrıca katılım bankasının parayı işletme sonucu zarar etmesi durumunda müşterinin zarara katılması, yani yatırılan paranın kısmen ya da tamamen kaybedilmesi de mümkündür.

İslam'da oranı önceden belirlenen, kâr ya da zarardan etkilenmeyen ve her halükârda sermaye sahibi (borç veren) tarafından alınacağı öngörülen belli miktardaki fazlalık faiz olarak kabul edilir. Başkasından sermaye sağlayarak çalışan ortağın zarar etmesi durumunda dahi, sermaye sahibine belli miktar faiz ödenmesi İslâm'da haksızlık ve zulüm olarak kabul edilmiş, bu nedenle kâr zarar ortaklığı usûlü geliştirilmiştir.

Katılım hesaplarında kâr ve zarara katılma şartı, bu tür hesapları faizli uygulamadan ayıran en önemli farklılıktır. Katılım bankacılığı kurumlarına katılım hesabı yoluyla para yatıranlar, belirlenen süre sonunda kâra veya zarara ortak olduklarını bilmekte, katılım bankası da bu sermayeyi borç olarak değil ortaklık sermayesi olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla kurum ile hesap sahibi

arasındaki ilişki ortaklık ilişkisidir. Bu tür ortaklıklara Fıkıhta mudârebe adı verilir.

İslami Finansta Kullanılan Akitler

Ortaya çıktığı dönemlerden itibaren gerek legal gerekse de entelektüel kaynaklarda muamelat hukukunun genellikle akit teorisi çerçevesinde şekillendiği ve hatta spesifik nitelikteki – satım, kiralama, ortaklık gibi - akit türlerinin özel başlıklar altında ele alındığı görülmektedir. Zira sözleşmeler bağlayıcı olarak düşünülmüş ve öngördüğü şartlar İslam hukuku tarafından korunmuştur. Nitekim temel kaynaklarda Müslümanlara sözleşme yapmanın ve sözleşmelere sadık kalmanın önemi sürekli olarak hatırlatılmaktadır. Sosyal ve ekonomik koşullara göre farklı zamanlarda ortaya çıkan muhtelif sözleşme tipleri, İslam hukukunun ortaya koyduğu teorik prensipler üzerinden değerlendirilmekte, tarafların hak ve menfaatlerinin korunması adına yaygın sözleşme türleri için içtihat süreci takip edilerek standartlar belirlenmektedir. İslam'ın ilk tebliğ edilmeye başlandığı toplumda da yaygın olan sözleşme tiplerinden bazıları bu nedenle yasaklanmış, bazıları ise değiştirilerek ya da aynı şekilde uygulanmaya devam edilmiştir. İslam hukukunda sözleşme özgürlüğü kural olmakla birlikte İslam'ın haram olarak addettiği faiz, **garar** gibi unsurlar içeren sözleşmelere izin verilmemekte, bahse konu unsurlardan beri olan sözleşmelerin geçerli hüküm doğurduğu kabul edilmektedir (Iqbal and Mirakhor, a.g.e., pp.

75.).

Geçersiz sözleşmeler sonuçları itibarıyla ikiye ayrılmıştır. **Buna göre;** temel unsurları (biçim, konu ve taraflar) bazında İslam'a aykırı olanlar – örneğin, konusu olmayan veya tarafları ehliyetsiz olan sözleşmeler – **batıl** (hükümsüz), vasıfları ya da tamamlayıcı unsurları itibarıyla İslam'a aykırı olanlar – örneğin, gecikme faizi şartı bulunan vadeli satım sözleşmesi – **fasid** (askıda hükümsüz) olarak değerlendirilmektedir. (Muhammad Ayub, Understanding Islamic Finance, pp. 120-124.).

İslami Finansta Kullanılan Akitler

Mübadele Amaçlı Akitler	Yardım Amaçlı Akitler	Temsil Amaçlı Akitler	Ortaklık Amaçlı Akitler	Teminat Amaçlı Akitler	Tamamlayıcı Akitler
Murabaha	Karz-ı Hasen	Vekalet	Muşaraka	Kefalet	Havale
İstisna	Hibe		Mudaraba	Rehin	İbra
Selem	Sadaka				Vaat
Kira	Vakıf				
Sarf	Vedia				
Tavarruk					

(1) Mübadele Amaçlı Akitler

İki taraf arasında bir varlığın belirli bir bedel karşılığında transferi ile sonuçlanan sözleşmelerdir. Bu transfer, kiralamada olduğu gibi varlığın kullanım hakkına ilişkin olabileceği gibi, murabahada olduğu gibi varlığın mülkiyetini de içerebilir.⁵⁰

i. Murabaha

Alıcıda güven oluşturmak amacıyla, parasal varlıklar dışında belirli bir malın satıcı tarafından maliyeti ve dolayısıyla kar tutarı açıklanarak yapılan satış türünü ifade etmektedir. Satış peşin bedel karşılığında veya vadeli şekilde gerçekleşebilir. Murabahayı diğer satım sözleşmelerinden ayıran yegane unsur, **satıcının bahse konu malın kendisine kaç mâl olduğunu ve bu maldan ne kadar kâr elde ettiğini** açıklamasıdır. **Diğer unsurları ise; açıklanan maliyetin ölçülebilir nitelikte olması**, ribevi malların murabahaya konu olamaması, ilk satımın geçerli bir işlem olarak tamamlanmış olması şeklindedir. Murabaha sözleşmelerinin caiziyeti diğer İslam hukuku kaynaklarının yanı sıra öncelikle

Kuran’da ticaret yapmanın meşru addedildiği ayetler 51 kapsamında açıklanmaktadır.⁵²

Murâbaha, peşin satın alınan malı belli bir kâr ilave ederek vadeli satmak demektir. Bu tür satım akdinde, malın alış fiyatı ve üzerine konulan kâr miktarının bilgisi müşteriye verilir ve anlaşma sağlanır. Bu nedenle murâbaha akdi fıkıhta güvene dayalı satış (buyû’u’l-emânât) türlerinden sayılır. Katılım bankacılığı kurumlarının uyguladığı murâbaha satışlarının klasik uygulamadan farklı yönleri vardır ve bu nedenle çağdaş murâbaha olarak isimlendirilmektedir (Aktepe, 2010, s. 67). Bu kurumların uyguladığı şekliyle murâbaha işleminde, **bir şey satın almaya ihtiyacı olup da alma imkânı olmayan kişiler, katılım bankasına başvururlar**. Katılım bankası müşterinin durumunu ve talebinin yerine getirilmesini ticârî ve hukûkî kurallara uygun görürse onunla bir ön anlaşma imzalar. Bu anlaşmada, istenilen malın maliyeti, tarafların hak ve yükümlülükleri açıkça belirtilir. Bundan sonra istenilen mal katılım bankası tarafından peşin satın alınarak müşteriye vadeli olarak satılır. Malın alış fiyatıyla vâdeli fiyatı arasındaki fark Finans kurumunun kârı olur.

Çağdaş haliyle murabahanın caiz olmadığını iddia edenler yanında, caiz olduğunu kabul edenler de vardır. Bunlar, Hanefîlerden İmam Muhammed’in konuyla ilgili görüşüne ve diğer bazı alimlerin tutumuna dayanırlar. Ayrıca Dubai ve Kuveyt’te düzenlenen birinci ve ikinci İslâmî bankacılık konferanslarında da çağdaş murabahanın meşru olduğu yönünde karar alınmıştır.

Katılım bankaları murabaha yaparken, talep edilen murabaha akdinin katılım bankacılığı bağlamında gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair hususları araştırır ve uygun olup olmadığını incelerler. **Bu hususları şu şekilde sıralamak mümkündür:**

- Katılım bankası, murabahaya konu olacak mal ya da mâlî hakkın gerçekten var olup olmadığına bakar. Zira murabahanın gerçekleşebilmesi için mutlaka müşteriye satılabilecek bir mal ya da mâlî hakkın mevcut olması gerekir. Bu nedenle mal hükmü taşımayan vergiler, cezalar, harçlar gibi şeyler murabaha akdi yoluyla kredilendirilemez.
- Katılım bankası, mal ya da mâlî hakkın satılabilir olup olmadığını kontrol eder. Bu nedenle İslâmî kurallara riayet eden katılım bankaları içki, domuz eti, kumar malzemeleri, bâtıl dinlerin sembolleri, **sadece haram işlerde kullanılan malzemeler gibi ürünler üzerinde murabaha yapmazlar**.
- Murâbahaya konu olan malın taksitle satışa elverişli olup olmadığı kontrol edilir.
- Murabahaya konu olacak malın, önceden müşterinin zimmetine geçmiş olmaması gerekir. Aksi halde bir satış akdinden söz edilemez.
- Alım satım işleminin sahte olmaması gerekir (Aktepe, 2010, s. 79-81).

Günümüzde katılım bankaları müşterileri ile yaptıkları murâbaha anlaşmalarına bazı şartlar koymaktadırlar. Bunlar fikhî açıdan değerlendirildiğinde şu hususlar ortaya çıkmaktadır:

- Müşterinin, borçlarını zamanında ödemediğinde, temerrüd faizi ödemeyi kabul ve taahhüt ettiği sözleşmeye yazılmaktadır. İslâm faizi yasakladığından bu şartın meşru görülemeyeceği açıktır. Ayrıca karşılıklı rıza ile olsa dahi helali haram ve haramı helal kılan şartlar ileri sürülemez. Bu nedenle, konu üzerinde çalışma yapanlar, katılım bankacılığı kurumlarına, temerrüd durumunda uygulanabilecek alternatif tedbirler önermektedirler (Geniş bilgi için bk. Dalgın, 2010, s. 430-481).
- Katılım bankası, malı satın alıp ödeme yaptıktan sonra malın tesliminde veya mal ile ilgili kusurlarda sorumluluk kabul etmemektedir. Kurum, siparişi verip ödeme yaptıktan sonra mal hiç teslim edilmezse veya istenilen niteliklerden farklı olsa ya da bozuk çıksa dahi, müşteri anlaşmadaki gibi malı satın almış kabul edilip bütün yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda bırakılmaktadır. Bu tür şartları taşıyan murâbahanın fikhîen geçerli olmayacağı değerlendirilmektedir (Bayındır, 2005, s. 91). Zira finans kurumu satıcı olarak, anlaşmadaki haliyle malı müşteriye teslim etmekle yükümlüdür. Bu hüküm, satım akdinin gereğidir. Kurum, bu aslî sorumluluğunu yerine getirmemişse, satım akdi meşruiyetini yitirir. Çünkü satıcı konumunda olan finans kurumu, satım akdinin ona yüklediği yükümlülükleri yerine getirememiş ancak, yerine getirmiş gibi müşteriye borçlandırmıştır.

Ancak satıcının, sattığı malda çıkacak kusurlardan sorumlu olmamak üzere satış yapması/kusur muhayyerliğini kabul etmemesi ve müşterinin de bunu kabul etmesi caizdir. Yani satıcı, satılan malda ortaya çıkacak kusurlardan sorumlu olmamayı şart olarak ileri sürmüş ve müşteri de bunu kabul etmişse satış geçerlidir. Artık müşterinin maldaki kusurlardan dolayı satıcıyı sorumlu tutma hakkı yoktur.

ii. İstisna

Nitelikleri önceden taraflarca kararlaştırılmış bir malın belirli bir bedel karşılığında üretici tarafından üretilmesini konu alan sözleşmedir. İstisna sözleşmelerinin temel özellikleri; üretilecek malın tür, nitelik, kalite ve sayı itibarıyla hangi tarihte, nerede teslim edileceğinin ve taşıma masraflarının kim tarafından üstlenileceğinin tam olarak sözleşmede belirlenmesi, malın istisna sözleşmesine konu olabilecek bir mal olması ve üretim için gerekli olan metaryellerin alıcı tarafından tedarik edilmemesi şeklindedir.

İstisna sözleşmelerinin İslam hukuku bağlamında caiz görülmesine ilişkin muhtelif kaynaklarda **sünnet, icma, kıyas ve istihsan** temelli açıklamalar

yapılmakla birlikte klasik kaynaklarda bu sözleşmelerin genellikle **istihsan** kapsamında ele alındığı görülmektedir.⁵³

iii. Selem

Satıcının belirli bir malı kararlaştırılan ileri bir tarihte teslim etmek üzere yükümlülük altına girdiği, buna karşılık mal bedelini peşin olarak tümüyle tahsil ettiği bir satım sözleşmesidir. Selem sözleşmelerinin geçerli olarak kurulabilmesi için; karşılıklı bedellerin **mütekavvim mal olması** ve sözleşmede belirlenmiş (malum) olması, bedellerden birinin peşin olması, vadeli malın piyasada mevcut olması, vadenin ve ifa yerinin belirlenmiş olması ve sözleşmenin faize yol açmaması gerekmektedir. Vade unsurunun faize yol açmaması şartıyla ribevi mallar da selem sözleşmesine konu olabilmektedir⁵⁴. **Selem sözleşmeleri** Kuran, Sünnet ve İslam alimlerinin ittifakıyla helal kabul edilmektedir. İbn Abbas Bakara suresi 282. ayette geçen; “Siz ey imana ermiş olanlar! Ne zaman belli bir vade ile borç verir veya alırsanız yazıyla tesbit edin. ... “ şeklindeki ifadenin selem sözleşmesine izin verdiği görüşündedir. Bununla birlikte Hz. Peygamberin de Medine’ye hicreti sonrasında selem yapan kişilere, “Kim bir şeyde selem yaparsa belirli ölçüde. belirli tartıda ve belirli zamana kadar yapsın”⁵⁵ dediği bildirilmiştir⁵⁶.

iv. Kira

Yararlanılması mübah olan şeylerin belirli bir bedel karşılığında belirli bir süre için yararlanma hakkının devrini içeren sözleşmelerdir. Dünyevi karşılığı ifade eden ücret ve uhrevi karşılığı ifade eden ecir terimleri ile eş anlamlı olan **icare**, İslami kaynaklarda kiranın karşılığı olarak kullanılan **Arapça terimdir**. Ancak icare, günümüz kira sözleşmelerini de içine alan üst başlık niteliği arz etmektedir. Zira icare sözleşmelerinin kapsamına, örneğin bir evde oturma hakkı gibi, bir şeyin aslının değişmeden menfaatinin devredilmesi (kira akdi) işlemlerinin yanısıra terzilik veya hizmetçilik gibi menfaati sağlayan amelin (hizmetin) kiralınması işlemleri de (iş akdi) girmektedir. Genel nitelikteki kuruluş (in’ikad) ve sıhhat şartlarının yanısıra, bir kira sözleşmesinin geçerli olarak doğabilmesi için; müddetin belirli olması, kiralanan malın teslim edilebilir ve İslam hukuku açısından mütekavvim ya da onun kıymetinde olması, kira bedelinin (ücretin) cins, miktar, sıfat ve ödeme şekli itibarıyla altın, gümüş vb. semen cinsinden taraflarca açık ve bilinir (malum) olması, menfaatin taraflarca bilinir ve mübah olması gerekmektedir. Ancak sözleşmenin konusu olmadığı halde, kiracının bağımsız fiiliyle kiralanan maldan haram şekilde menfaat sağlanması, fakihlerin çoğunluğuna göre akde tesir etmemektedir.⁵⁷ Kuran ve Hadis kaynakları ile İslam hukuçularının ittifakıyla kira sözleşmelerinin meşru olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte Kuran ve hadislerde açık ve ayrıntılı hükümler yerine borç ilişkilerinin genel çerçevesini düzenleyen bir takım ilkelerin yer aldığı görülmektedir. Dünyevi karşılık olarak ücretin terim olarak yer aldığı ayetler, örneğin Bakara Suresi 233. Ayette geçen

“emzirme ücreti”, kira sözleşmelerinin meşruiyetine delil olarak gösterilmektedir. Bazı hadislerde fiil olarak bizzat kiralama terimine yer verilmesi ve takriri sünnet bağlamında Peygamberimizin o dönemde yaygın olduğu bilinen kira akitlerini yasaklamaması, kira sözleşmelerinin dayandığı diğer meşruiyet kaynaklarıdır.⁵⁸

Leasing/Finansal Kiralama (İcare)

Müşterinin ihtiyaç duyduğu menkul veya gayrimenkul banka tarafından satın alınarak müşteriye kiralanır ve sözleşmede aksine hüküm yoksa müşteri kira müddeti sonunda malın sahibi olur. Kiralama daha çok orta ve uzun vadeli bir finansman türü olup sanayici KOBİ’lerin makine, tezgah ve ekipman gibi, murabaha finansmanına nazaran daha yüksek tutarlı ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılır (Yılmaz, 2010). Leasing işlemi iki şekilde yapılabilir. İlki faaliyet kiralamasıdır. Bu yöntemde yatırım konusu varlığın belirli bir dönem için sadece kullanım hakkını elde etmek amacıyla kiralanması söz konusudur.

Diğer yöntem olan finansal kiralama ise "kiralayanın, kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü kişiden satın aldığı veya başka suretle temin ettiği bir malın zilyetliğini, her türlü faydayı sağlamak üzere ve belli bir süre feshedilmemek şartı ile kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören bir sözleşmedir" (Finansal Kiralama Kanunu, 2013). Leasing işlemi fıkhi açıdan tartışmalara konu olmuştur. Bazı İslam hukukçuları leasingin "bir akitte iki akit" ve "şartlı satım" yasakları kapsamına girdiğini iddia ederek caiz olmadığını savunmuşlardır (Aktan, 1996). Ancak 1996 yılında Konya’da yapılan "İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri" isimli uluslararası kongrede, Leasing konusu gündeme alınmış ve caiz olduğu hükmüne varılmıştır (Karaman, 2013).

Sukuk (Gelir Ortaklığı Senedi)

Sukuk, ayn (mal), menfaat, hizmet, belirli bir proje veya yatırımın varlıkları üzerinde eşit değerdeki hisseleri temsil eden vesikalar olarak tanımlanmıştır. Sukuk bir menkul kıymetleştirme olarak değerlendirilmektedir. Ancak katılım bankalarının uyguladığı sukuk -yani faizsiz menkul kıymetleştirme- ile konvansiyonel sistemdeki menkul kıymetleştirme arasında bazı temel farklar vardır (Durmuş, 2011);

- Konvansiyonel sistemde menkul kıymetleştirmeye esas olan varlık "alacak" ya da "faiz"ken sukukta ise mevcut bir varlık, menfaat ya da ortaklık hissesidir.
- Faizli uygulamada ihrac eden açısından alacağın tahsili riski yokken, faizsiz sistemde ticaret veya ortaklık riski bulunmaktadır.
- Faizli uygulamada tüm menkul kıymetleştirme türlerinin ikinci el tedavülü varken, faizsiz

sistemde selem, istisna ve murabahaya dayalı sukuk için ikinci el söz konusu değildir.

Sukuk dünyada ilk olarak Malezya tarafından 2002 yılında çıkarılmıştır. Türkiye'de ise ilk sukuk çıkaran banka 2010 yılında 100 milyon dolarlık 3 yıl vadeli sukuk ihracıyla **Kuveyt Türk Katılım Bankası olmuştur** ve çıkarılan bu sukuklar Londra borsasında işlem görmüştür. 2011 yılında dünyadaki sukuk ihracı 150 milyar dolara ulaşmıştır (Uyan, 2011).

Factoring

Factoring her türlü hizmet ve mal satışlarından doğan, fatura veya fatura yerine geçen belgelere dayalı, vadeli alacakların factoring şirketine temlik edilmesi karşılığında finansman ve tahsilât hizmetlerinin sunulmasıdır. Bu anlamda Factoring, vadeli satış yapan firmaların, bu satışlardan doğan alacak haklarının factoring şirketleri tarafından satın alınması esasına dayanan bir finansman yöntemidir (Yaşar Factoring, 2013). Factoringde bir hizmet bedeli bir de iskonto bedeli olmak üzere iki tür ödeme söz konusudur. Hizmet bedeli, factor tarafından işletme adına yapılan piyasa araştırması, istihbarat, muhasebe vb. hizmetlerin karşılığı olarak alınırken, iskonto bedeli ise müşteriye vadeden önce yapılan ödemenin - bu bir senet kırdırma işlemidir ve faizdir - faizi olarak alınmaktadır (Durmuş, 2011). Bu uygulama konvansiyonel bankalarda görülmektedir. Konvansiyonel bankalar vadeden önce yapılan ödemenden dolayı müşteriden bir iskonto bedeli alırlar. Ancak bu durum katılım bankaları için uygun bir kazanç yöntemi olarak kabul edilemez.

Factoring şirketi, alacağı tahsil işini üslenirse bundan dolayı bir komisyon alabilir. Ancak, alacağı satın alması durumunda elde ettiği gelir faiz olacaktır. Bayındır'a göre 1 ay sonra tahsil etmesi gereken 100TL'lik bir borç senedinin 95TL'ye satın alınması, 1 ay sonra alınması gereken 100 TL'ye karşılık 95TL ödünç verilmesi anlamına gelir ki, bu da faiz olur (Bayındır, 2007).

Risk sermayesi (Venture Capital) Ortaklığı

Risk sermayesi, SPK tarafından “dinamik, yaratıcı ancak finansal gücü yeterli olmayan girişimcilerin yatırım fikirlerini gerçekleştirmeye olanak tanıyan bir yatırım finansmanı biçimi” olarak tanımlanmaktadır. Finansman ihtiyacı herhangi bir ürünün araştırma geliştirme aşamasından pazarlama aşamasına kadar olan tüm süreç boyunca ortaya çıkabilir. "Başka bir ifadeyle risk sermayesi, yenilikçi, üretken, yüksek büyüme potansiyeline sahip ama yatırım ve büyümenin gerçekleştirilmesi için gerekli finansal kaynakların temininde sıkıntı çeken vizyon sahibi girişimcilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak kurumsal yatırımcılar tarafından yapılan yatırımlardır" (Girişim ve Risk Sermayesi, 2013).

v. Sarf (Döviz Alım - Satımı)

Sözlükte harcamak, para bozdurmak, geri çevirmek anlamlarında kullanılan sarf, bir fıkıh terimi olarak; altın, gümüş veya nakit paraların kendi cinsiyle veya para benzeri başka bir cinsle mübadelesini ifade eder.⁵⁹ İlk dönemlerde sarfı normal satış gibi gören önde gelen sahabiler bulunmakla birlikte, sonraki dönemlerde bu görüşlerinden döndükleri ve sahabenin çoğunluğu tarafından sarfin belirli kurallara bağlandığı görülmüştür.⁶⁰ Altın, gümüş, diğer madenlerin gerek ziyyent gerekse de sikkeli para olarak birbiriyle veya temsili para olan banknotlarla mübadelesi esasen caizdir. Ancak İslam bu türden akitlerde faiz oluşmaması için öncelikle ‘**peşin değişim**’ şartı getirmiş, para ve para benzeri malların mübadelesinde hiçbir şekilde **vade şartına izin vermemiştir**. Sarf muamelesinin meşru olabilmesi için şart koşulan diğer iki kural; **aynı cins malların eşit miktarlarda mübadelesi ve peşin şartına bağlı olarak karşılıklı kabz gerçekleştiği** için şart muhayyerliğinin bulunmaması şeklindedir.⁶¹

vi. Teverruk:

Teverruk, pazarlık yaparak ya da satıcıya muayyen bir kar ödeyerek vadeli bedelle mal aldıktan sonra nakit temin edebilmek amacıyla bu malı üçüncü tarafa peşin satmaktır.⁶² **Teverruku bu anlamıyla ilk kullananlar** orta dönem **Hanbeli fukahası** olduğu bilinmekte, öncesinde ise teverrukun bey’u’l-îne kavramı içerisinde ele alındığı görülmektedir. **Ancak bey’u’l-îne**, bir satıcının bir malı müşteriye vadeli olarak satıp onu teslim ettikten sonra, aynı müşteriden aynı malı daha düşük fiyattan peşin olarak geri satın alması işlemine denmektedir. **Dolayısıyla bey’u’l-îne mal**, doğrudan veya dolaylı olarak asıl satıcıya geri dönerken, **teverrukta malın asıl satıcı** dışında bir başkasına satılması söz konusudur. Bireysel teverruk veya fıkhi teverruk olarak da isimlendirilen bahse konu teverruk uygulamasında her bir işlem diğerinden bağımsız olarak gerçekleşmekte, her ne kadar müşterinin amacı nakde ulaşmak olsa da taraflar arasında açık veya zımni bir anlaşma veya bağlantı olmaması dikkate alınarak çoğunlukla caiz görülmektedir. Zira ilk müşteri, satıcı ve ikinci müşteri arasında herhangi bir anlaşma veya irtibat – örneğin malın daha düşük bedelle geri satılacağına dair açık veya zımni bir taahhüt – söz konusu değildir.⁶³

Teverruk bir finansal araç olarak günümüz İslami finans kuruluşları tarafından bu işleme imkan veren organize piyasalarda gerek nakit ihtiyacının karşılanması (organize teverruk) gerekse de fazla nakdin değerlendirilmesi (ters teverruk) amacıyla kullanılmaktadır.⁶⁴

Ancak yapılan teverruk işlemlerinin caiz görülmesi, şartlarına riayet etmek kaydıyla yalnızca ihtiyaç durumunda mümkündür. Kuruluşların bu yolla örneğin fon toplaması meşru görülmez. Buna göre, teverruk yalnızca kuruluşun ihtiyaçlarını karşılayamaması, müşterinin zarar etmesi ve faaliyetlerin kesilmesine sebep olacak ölçüde likidite sıkıntısı yaşandığı takdirde kullanılmalıdır.⁶⁵

(2) Yardım Amaçlı Akitler:

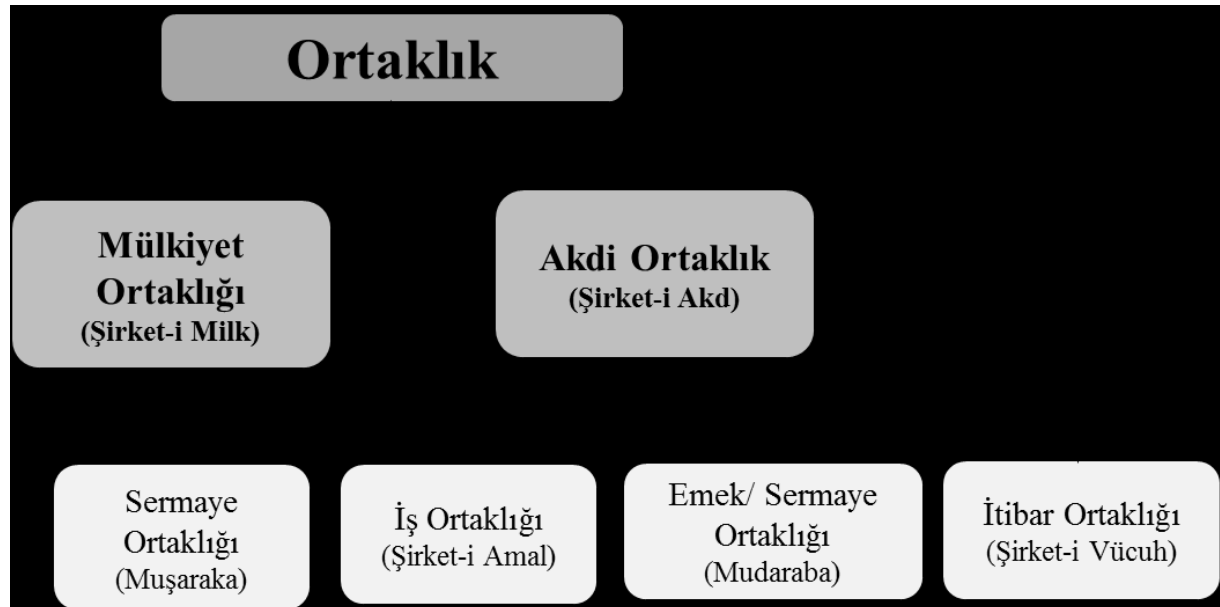
Bir tarafın yararına olmak üzere karşılıksız şekilde herhangi bir şeyin mübadelesi olmaksızın teberru yani iyilik (ihسان) veya dayanışma maksadıyla gerçekleştirilen sözleşmelerdir. Karz-ı hasen (karşılıksız borç), hibe (hediye), sadaka (yardım), vakıf (bağış) ve vedia (emanet) olmak üzere muhtelif türleri bulunmaktadır 66.

(3) Temsil Amaçlı Akitler:

Karşılıklı (ücret, komisyon ve benzeri ödemeler) veya karşılıksız şekilde bir kimse adına ve/veya hesabına yükümlülük oluşturabilme yetkisinin verilmesini konu alan sözleşmelerdir.67 Çoğunlukla genel vekalet sözleşmesi şeklinde uygulanan temsil amaçlı sözleşmeler arasında ayrıca, vekalet sözleşmesinin bir alt türü olan yatırım vekaleti sözleşmesi de İslami finasta oldukça yaygındır. Yatırım vekaleti, tasarruf sahiplerinin kar ve zararı tamamen kendisine ait olmak üzere birikimini değerlendirmek üzere bir kuruluşu ücret karşılığında görevlendirdikleri bir vekalet türüdür.68

(4) Ortaklık Amaçlı Akitler

Bir mal, iş veya kazanç üzerinde ortaklık sağlayan sözleşmelerdir. İşbirliği ve ortaklık temelinden hareketle bu kapsama giren sözleşmelerde taraflar kural olarak ortaya çıkan karı ve zararı paylaşırlar. Meşru ortaklık türlerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.69

Mülkiyet ortaklığı iki veya daha fazla kişinin belirli bir eşya üzerinde ortaklaşa sahipliğini doğuran ortaklıklardır. Bu ortaklık tarafların iradeleriyle ihtiyari

olarak kurulabileceği gibi, örneğin terekenin mirasçılara devredilmesinde olduğu gibi, cebri olarak da gerçekleşebilir.

Akdi ortaklık ise iki veya daha fazla kişinin kar elde etmek amacıyla emeklerini varlık veya yükümlülüklerini bir araya getirmelerini konu alan ortaklıklardır.

Ortaklığa konulan sermayenin cinsine göre farklı türleri mevcuttur. Bunlardan iş ortaklığı; iki veya daha fazla tarafın emeklerini birleştirmek suretiyle kardan alacakları payları oransal şekilde önceden belirleyerek, bedeni veya fikri işleri icra etmek üzere kurdukları ortaklığı; itibar ortaklığı ise iki veya daha fazla kişinin bir araya gelip vadeli olarak bazı varlıkları satın almayı ve her bir ortak için belirli bir oran tespit ederek bunların bedellerini ödemeyi kararlaştırdıkları ortaklığı ifade etmektedir⁷⁰.

Günümüz İslami finans kuruluşları tarafından yaygın olarak kullanılan muşaraka ve mudarebe ortaklık türleri aşağıda açıklanmaktadır:

i. Muşaraka (Sermaye Ortaklığı) (Kar - Zarar Paylaşımı)

Türkçe karşılığı ‘sermaye ortaklığı’ olan muşaraka; iki veya daha fazla kişinin her birisinin belirli maddi sermaye koyarak, birlikte iş yapmak ve ortaya çıkacak kar veya zararı paylaşmak amacıyla kurdukları ortaklığı ifade etmektedir.⁷¹

Kuran, Sünnet ve icmai deliller ışığında muşarakanın caiz olduğu ittifaken kabul edilmektedir.⁷² İslam hukuku bağlamında meşru bir muşaraka akdinin

kurulabilmesi için bazı temel kurallar konulmuştur. Muşarakada karın ortaklar arasında nasıl paylaştırılacağı önceden sözleşmede kesin olarak belirlenmelidir.

Sonraki bir tarihte değiştirilmesi caiz, ancak belirlemenin ertelenmesi caiz değildir. Her bir ortağa ödenecek kar tutarı, maktu veya sermayenin belirli bir oranı olarak değil, oluşacak karın belirli bir oranı şeklinde belirlenmelidir.

Zarara katılım oranı ise ortaklar tarafından belirlenemez. Zira ortakların zarara sermayeleri oranında katlanacakları muşarakada değiştirilemez bir kuraldır.

Dolayısıyla ortaklık sermayesinin de değerinin tam olarak belirlenebildiği nakdi varlıklardan oluşması esastır. Bununla birlikte ortaklar anlaşarak nakdi

karşılıklarını belirlemek suretiyle nakdi olmayan varlıkları da ortaklığa sermaye olarak koyabilirler.⁷³

Azalan muşaraka ortaklığı, muşarakanın bir alt türü olup ortaklardan herhangi birinin diğer tarafın veya tarafların ortaklıktaki hisselerini peyderpey satın almayı taahhüt edip belirlenen süre sonunda ortaklık konusu malın veya projenin tamamına malik olmasını sağlayan ortaklıktır. Bu ortaklık; başlangıçta ortaklığın kurulması ve akabinde ortaklar arasında hisse alım satımının gerçekleşmesinden meydana gelir.

- İki ya da daha fazla kişinin belirli sermayeler koyarak birlikte iş yapmak ve oluşacak kâr ya da zararı paylaşmak üzere kurdukları ortaklıklara sermaye ortaklığı (müşâreke) denir.

Sermaye ortaklığını katılım bankaları iki şekilde uygular:

- Katılım bankası bizzat bir şirket kurar ve işletir. Getirisi yüksek riski az olan tarım, sanayi, inşaat ve ticaret sahalarında banka şirket kurar ve

işletir. Banka bu şirketi kurarken müşterilerinin sağladığı mevduattan yararlanabileceği gibi kendi öz sermayesinden de yararlanabilir. Mevduattan yararlanmışsa kârı, kendisi ve katılım hesabı olan müşterileriyle paylaşır.

- Katılım bankaları, bazen hem sermaye sağlayarak ve hem de projenin gerçekleşmesine emeği, deneyimi, uzmanlığı ve yöneticiliği ile aktif bir şekilde katılarak müteşebbislerle ortaklık kurabilirler. Bu tür ortaklıkların özelliği katılım bankasının, kurulan ortaklığın yönetim ve işletmesine katılma hakkının bulunmasıdır. Ancak böyle bir hakkı olmakla beraber katılım bankaları genellikle fiilen projenin yönetimine katılmazlar.
- Bazı ortaklıklar, belli bir süre sonra katılım bankasının ortaklıktaki haklarının işletmeciye devriyle sonuçlanacak şekilde kurulur. Buna mülkiyetin devriyle sona eren ortaklık denir. Bu ortaklık, nakit karşılığı belirlenmiş bir mal üzerinde olur. İşletmeci, finans kurumuna her taksit ödediğinde, finans kurumunun ortaklığı azalır ve işletmecinin hissesi aynı oranda artar. Sonuçta malın mülkiyeti tamamen müşteriye/işletmeciye kalır.
- Bu tür ortaklıklar genellikle çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kişi ya da kuruluşların araç-gereç ve donanım ihtiyaçlarını karşılamaları amacıyla kurulur.

Bu tür işlemlerde fikhî açıdan irdelenecek iki husus vardır: Birincisi nakit para niteliğinde olmayan malın ortaklık sermayesi yapılmasıdır. Bazı İslâm hukukçuları nakit olmasa bile, nakit olarak karşılığı belirlenen malın ortaklıkta sermaye olabileceğini kabul ederler. İkinci husus, ortaklık sözleşmesi mülkiyetin devrine dair vaat içermektedir. Bu vaat nedeniyle sözleşme şartlı sözleşmeler sınıfına girer. Haramı helal veya helali haram kılmadıkça Müslümanların şartlarına riayet etmeleri gerektiği yerleşik bir kuraldır. Dolayısıyla katılım bankacılığı kurumlarının mülkiyetin devriyle sona eren ortaklık sözleşmeleri düzenlemelerini meşru olarak değerlendirmek mümkündür.

Sermaye ortaklığının amaçlarını ya da sağladığı yararları şu şekilde sıralamak mümkündür:

a-Faizli yöntemle yatırım yapma zorunluluğu kalkar.

b-Faizden kaçınmak için tasarruflarını yatırıma yönlendiremeyen kimselerin tasarruflarının ekonomiye kazandırılmasını teşvik eder.

c-Kâr ve zarardan ortaklıktaki pay oranında etkilenme olacağından, tasarruf sahipleri paralarını değerlendirecekleri banka/finans kurumunu seçerken dikkatli davranır. Dolayısıyla piyasada güvenli bir ortamın oluşmasına katkıda bulunur. Ortaklığın verdiği yetkilere dayanarak sermaye sağlayan finans kurumu, yatırımı denetler ve daha sağlıklı ve verimli ortaklıkların kurulmasına katkıda bulunur.

Sermaye ortaklığında İslam hukukçularının aradıkları bazı şartlar vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1.Tarafların sermaye üzerindeki haklarının belirlenmiş olması.

- 2.Başkasının zimmetinde bulunan bir borcun sermaye yapılmaması.
3.Kârın anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde ve oransal olarak (örneğin % 40) belirlenmesi (Bayındır, 2005, s. 114).

ii. Mudaraba (Kar Paylaşımı) (Emek - Sermaye Ortaklığı) (Muamele-i Şer'iyye)¹ (Bk.Muamele-i Şer'iyye tanımı)

Ortaklardan birinin sermaye, diğerinin emek koyarak faaliyet göstermek ve elde edilecek karı paylaşmak üzere kurdukları ortaklığa mudaraba denir. Her ne kadar günümüz İslam finans uygulamalarında mudaraba çok taraflı bir görünüm arz etse de, fıkhi kaynaklarda yer verilen mudaraba daha çok ikili ilişkiyi temel alır. Bir tarafta rabbu'l-mal adı verilen sermayedar, diğer tarafta mudarib şeklinde isimlendirilen müteşebbis yer almaktadır.⁷⁵ Kuran, Sünnet ve icmai deliller ışığında mudarabanın caiz olduğu ittifaken kabul edilmektedir.⁷⁶ Mudaraba sözleşmeleri, mudaribe verilen yetkilerin kapsamına göre, mutlak (sınırsız) ve mukayyed (sınırlı) mudaraba şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Mutlak mudaraba; rabbu'l-malın mudâraaba işlemlerinin yürütülmesi konusunda herhangi bir kayıt / şart koymaksızın emek sahibi ortağa mutlak yetki verdiği mudaraba çeşididir. Buna karşılık mukayyed mudaraba yer, faaliyet konusu veya mudaraba işlerini engellemeyecek nitelikte benzer şartlar konularak kurulan mudâraabadır.⁷⁷

Mudaraba ortaklığında mudarib her ne kadar emek sahibi olan tarafı temsil etse de kendi sermayesini de ortaklık sermayesine katabilir. Bu durumda her iki sermayeden elde edilen kârın paylaşımı şöyle yapılır: Emek sahibi kendi sermayesine düşen kârı sermaye payı oranında alır, mudâraaba sermayesinin kârını ise sermaye sahibi ile kararlaştırdıkları orana göre paylaşır.

Mudâraaba akdi, güvene dayalı akitler grubunda yer aldığı için emek sahibi ortak, elinde bulundurduğu mudâraaba sermayesi konusunda emanetçi hükmünde olup, kural olarak sermayeyi tazmin yükümlülüğü yoktur. Ancak güvene dayalı akitlerde bulunması gereken şartlara muhalefet ederse; yani kasıt veya kusuru dolayısıyla

mudâraaba sermayesi zayi olursa veya mudâraaba sözleşmesinde yer alan şartlara aykırı davranırsa tazmin yükümlülüğü doğmaktadır.

İslam hukuku bağlamında mudaraba sözleşmesinin meşru olabilmesi için belirlenen temel kurallar şunlardır:

- Mudaraba sermayesinin nakit olması veya nakit karşılığının tespit edilmesi,
- Sermayenin mudaribe teslim edilmesi veya tasarrufta bulunma yetkisi verilmesi,
- Oluşacak karın ortaklar arasında ne şekilde paylaşılacağı tam olarak belirlenmesi,
- Kar payı miktarının maktu veya sermayenin belli bir oranı olarak değil, karın belli bir oranı şeklinde belirlenmesi,
- Kara ek olarak mudaribe ayrıca ücret tahsis edilmemesi,
- Meydana gelen zararın sermayeden karşılanması,
- Kasıt veya kusuru sabit olmadıkça mudaribin zarara katlanmaması,

- Rabbu'l-malın mudarib ile aynı statüde olacak şekilde mudaraba işlerini yürütmemesi,
- Rabbu'l-malın mudaribin yapacağı her işlemde kendisinde izin alması şartını ileri sürmemesi şarttır.⁷⁸

1.Muamele-i Şer'iyye:

Kredi verirken haram olan faizden kurtulmak için tahakkuk edecek fazlalığın satım akdinden kaynaklanmış olmasını sağlamak amacıyla yapılan işleme denir. En yaygın kullanılan iki şekli şöyledir. Birincisinde, borç almak isteyen kişi bir malını borç veren kişiye peşin satar (100TL), mal ve bedel teslim edildikten sonra satıcı aynı malı bir yıl vadeyle geri satın alır (115TL). Böylece borç almak isteyen kişi 100TL almış ve karşılığına bir yıl vadeyle 115TL borçlanmış olur. Yaygın olarak kullanılan bir diğer yöntemde, borç almak isteyen kişi, bir yıl sonra geri vermek üzere borç veren kişiye 100TL borçlanır. Bunun yanında borç veren kişinin bir malını 10TL'ye yine bir yıl vadeli satın alır. Borç alan bu malı üçüncü bir şahsa hibe eder. Üçüncü şahıs da kendine hibe edilen malı ilk sahibine hibe eder ve bu sayede borç veren kişi malına kavuşmuş olur. Borç alan kişi de bir yıl vadeli olarak 110TL borçlanmış olur.

3 İyne Satış: Hali hazırda malik olmadıkları mallar, kendilerinden talep edildiği anda, tüccardan malı peşin alıp, talep edenlere vadeli olarak satanların yaptığı muamelenin adıdır.

4 Hile-i şer'iyye: Kelime anlamı itibariyle "meşru çare, hukukî çözüm yolu" demektir. Aynı anlamda, mahreç ve hile kelimesinin çoğulu olan hiyel de kullanılmaktadır. Dinî bir kavram olarak, yasaklanmış bir sonucu elde etmek amacıyla, şekil bakımından kurallara uygun bir işlemi vasıta etmek; fiil ve işlemleri dış görünüş ve şekil itibariyle kurallara uygun hale getirmek şeklinde tanımlanabilir. Dinî ve hukukî kurallar, toplumsal hayatı düzenlemek amacıyla, bireylerin davranış ve hareketlerine birtakım kısıtlamalar getirmiş; bazı yükümlülükler koymuştur. Ancak fert çeşitli düşüncelerle bu hükümlerden kaçmak isteyebilir. Bu ihlalin doğrudan meydana gelmesi dinî ve kanunî müeyyideyi de gerektirdiğinden, fert hem isteğine ulaşmak ve hem de müeyyideye çarptırılmamak için kanuna karşı hileyi çıkar yol olarak görür. Kurallara karşı hile, genel olarak meşru vasıtaları kullanarak gayrimeşru sonuçlara ulaşmak ve meşru vasıtalarla meşru sonuçlara ulaşmak şeklinde olabilir. Hanefilere göre, bir hakkı veya dinî bir hükmü iptal etmeyen, meşru yollarla meşru neticelere ve helallere ulaştıran, günaha düşmekten kurtaran hileler caiz kabul edilmiştir. Meselâ, "şunu yaparsam eşim üç talakla boş olsun" diye yemin eden bir kişinin yemin ettiği bu şeyi yapması zaruri olursa, bir talakla eşini boşayıp bu eylemi yaptıktan sonra tekrar eşine dönmesi böyle bir hiledir. Üç talakla boşanması halinde tekrar geri dönmesi mümkün

olmadığından, bir talakla boşanmak suretiyle iki hakkını muhafaza etmek amacıyla yapılan bu hile caizdir. Zira, yapılan bu hilede hem ulaşılan sonuç, hem de vasıta helaldir. Ancak meşru vasıtalar kullanılarak gayrimeşru neticelere ulaşma kastıyla yapılan hile caiz değildir.

(5) Teminat Amaçlı Akitler

Borç doğuran sözleşmelerden doğan alacağın elde edilmesini güvenilir kılmak ve dolayısıyla borçlunun yükümlülüğünü hiç veya gereği gibi yerine getirmemesi riskini bertaraf etmek üzere, bizzat borçlunun veya üçüncü kişilerin ilave güvence vermesi işlemi için literatürde teminat terimi kullanılmakta, münhasıran bu amaçla akdedilen sözleşmeler ise teminat amaçlı sözleşmeler olarak adlandırılmaktadır. Sözleşmeye konu olan teminat aynı veya şahsi olabilir. Kefalet, şahsi teminat sağlayan sözleşmelere, rehin ise aynı teminat sağlayan sözleşmelere örnek teşkil etmektedir.⁷⁹

Kefalet, bir borcun borçlu tarafından yerine getirilmesi yükümlülüğünü üçüncü bir şahsın (kefil) garanti etmesini, yani kendini borçlu yerine koyarak ona hitaben alacaklının ileri sürdüğü talep hakkını kendi üzerine almasıdır. Kefalet sözleşmesinde kefil, bir taraftan alacaklıyla, diğer taraftan asıl borçluyla borç ilişkisine girmektedir. Zira asıl borçlunun edimini yerine getiren kefil, alacaklı konumuna gelerek asıl borçluya rücu hakkı elde edebilmektedir⁸⁰. Kefaletin meşruiyeti, Kuran, Sünnet ve icmai delillerle sabittir.⁸¹

Rehin, borç doğuran bir sözleşmeden doğan edimi, kendisinden faydalanma imkanı bulunan belirli bir eşya vasıtasıyla garanti etmektir.⁸² Rehnedilen eşya menkul veya gayrimenkul olabilir. Edim yerine getirilmediği takdirde rehne konu olan eşyanın doğrudan alacaklının mülkiyetine geçmesi caiz değildir. Satılması ve elde edilen meblağ ile edimin yerine getirilmesi gerekir. Rehin akdinin İslam hukuku bağlamındaki meşruiyetinin delilleri, Kuran ve Sünnette mevcuttur.⁸³

(6) Tamamlayıcı Akitler

İslami finans uygulamalarında fon toplama ve fon kullandırma faaliyetlerine tek başına konu olmamakla birlikte, çeşitli hizmetlerin ve işlemlerin icrasında kullanılan sözleşmelerdir.

Bunlardan havale, bir borcun asıl borçlu olan kişinin zimmetinden, başka bir kişinin zimmetine aktarılmasıdır. Havale edilen taraf (muḥâlun aleyh), asıl borçluya olan borcu karşılığı olarak havaleyi kabul edebilir (mukayyed havale) veya borcu kendi malından ödemeyi üstlenebilir (mutlak havale). Havalenin meşruiyeti, Sünnet ve icma kanalıyla sabittir.⁸⁴

İbra, bir kimsenin zimmetinde bulunan bir alacak hakkından kendisini beri kılmasıdır. Tek taraflı irade beyanıyla borcu sona erdiren ibra, alacaklının halihazırda zimmetinde sabit olan bir alacak hakkından vazgeçmesi (ibrâ-i iskat) veya hakkını aldığını ikrar etmesi (ibrâ-i istifa) şeklinde olabilir.⁸⁵ İbrayı meşru addeden görüşler delil olarak Bakara suresi 280. ayete işaret etmektedir.⁸⁶

Vaad, bir kimse tarafından başka bir kimseye hitaben, o kişi veya üçüncü bir kişi yararına bir şeyin sözlü veya fiili olarak gerçekleştirileceğine veyahut herhangi bir şeyin gerçekleştirilmeyeceğine ilişkin verilen sözdür. Vaad tek taraflı bir hukuki işlem olup yalnızca vadedeni bağlar.⁸⁷

BANKA (KREDİ) KARTLARI

Günümüzde parasal işlemlerde genel anlamda kolaylık sağlamak üzere geliştirilen yöntemlerden biri de banka kartı/plastik kart ya da diğer adıyla kredi kartlarıdır.

Kredi kartı, banka veya yetkili kurumlar tarafından verilen ve kullanıcısına belirli bir limite kadar mal ya da hizmet satın alma imkânı veren, bunun yanında kredi imkânı sağlayan bir araçtır (Yılmaz, 2001, s. 60).

Kredi kartları bankaya, müşterilere ve mal ve hizmet sağlayan kurumlara büyük kolaylık sağlamaktadır. İşlemleri hızlı, güvenilir, kolay ve denetlenebilir bir şekilde gerçekleştirmesi, kredi kartı kullanımına önemli avantajlar getirmektedir.

Konuyla ilgili değerlendirmede bulunmadan önce banka kartları hakkında bilgi vermekte yarar görüyoruz:

1. Debit kart: Hâmiline sadece hesabında para bulunduğunda harcama imkanı veren kartlardır. Bu tür kartların faydası, kişiyi nakit taşıma külfetinden kurtarmasıdır. Bunlarla yapılan harcamalar, doğrudan hesaptaki paradan kesildiği için faizli bir muameleye konu olmamaktadır.

2. Yukarıdaki kart türüne benzemekle **beraber charge card** adı verilen kartlar hâmiline, hesabında nakit para olmasa da bankanın tanıdığı limit ölçüsünde mal/hizmet alım imkanı sunar. Bu harcamalara belirlenen süre için faiz uygulanmaz. Yani kart sahibi bir ay gibi bir süre için faizsiz kredi kullanmış olur. Ancak harcanan tutar süre sonunda (bir ay) bankaya ödenmek zorundadır. Bu tür kartlarda borç kredilendirilmez, yani ertelenmez.

3. Kredi Kartı: Hâmiline, hesabında para olsun ya da olmasın belli bir limite kadar harcama imkânı veren kartlardır. Kartı kullanan kişi, yaptığı harcamaların tutarını belirli bir süre sonra ödemek durumundadır. Belirlenen süre aşıldığında tutar üzerine gecikme faizi ilave edilir. Bunun yanında kartı sağlayan banka, harcamayı faizli olarak kredilendirip taksitlendirme imkânı da sunabilir. Ancak her ay müşteri, belirli bir miktarı asgarî ödeme tutarı olarak ödemek zorundadır. Bu tür kartlar, aynı zamanda nakit kredi imkânı da sağlar. Ancak nakit kredi kullanıldığında hem nakit çekim ücreti hem de faiz uygulanır (Dalgın, 2010, s. 497-498).

Kredi Kartı İşlemlerinde Taraflar Arası Sözleşmeler

Kredi kartıyla ilgili birden çok taraf vardır.

Banka Müşteri İlişkisi

Kartı çıkaran banka ile kullanan müşteri arasındaki ilişki bir takım sözleşmeler içerir. Bunlar fikhî açıdan değerlendirildiğinde aşağıdaki durumlar

söz konusu olmaktadır:

1. Kredi kartı anlaşmasında banka, kart hamiline kefil olmakta ve verdiği kart ile yapılan mal ve hizmet alımlarının karşılığını ödeyeceğini taahhüt etmektedir. Bu işlemde kartı sağlayan banka ile müşteri arasında İslam hukukundaki kefâlet akdi tahakkuk etmektedir. Banka ile kart hamili arasındaki sözleşme bir vekâlet sözleşmesini de içermektedir. Çünkü kart hâmilisi, kartı alırken satın alacağı mal ya da hizmet bedellerini ödeme hususunda bankayı vekil kılmış olur. Bankanın kart ve hizmet bedeli talep etme hakkı buradan doğar. Zira vekâlet ücretli olabilen sözleşmelerdendir (bkz. Yılmaz, 2001, s. 71 vd.).

Ancak böyle bir sözleşme, faizli kredi kullanımına imkân verdiği veya borçların zamanında ödenmemesi durumunda faiz uygulanacağına dair bir şart içerdiği için fikhî açıdan tartışılmaktadır. Böyle bir şartı içeren akdin fasit olacağı yönünde görüşler vardır. Günümüz İslam hukukçularının çoğunluğu, kart hâmilisi mal ve hizmet satın alıp nakit çekimi yapabilme imkânı veren ve ortaya çıkan borcun faiziyle tahsilini öngören kredi kartlarının kullanımını meşru görmezler. Ancak, faiz şartını içerse de, faize düşmeme koşuluyla bu tür kartların kullanımının meşru olduğunu söyleyenler de vardır (Aktepe, 2010, s. 111).

Banka-İşyeri İlişkisi

Bu başlıkta kartı sağlayan banka ile alacağını kart üzerinden tahsil eden taraf arasındaki ilişkiye dair değerlendirmeleri vereceğiz.

Bankalar ile kredi kartıyla satış yapan işyerleri arasında da hukuki işlemler doğar. Bankalar, işyerlerine POS cihazı bağlar, onlar adına hesap açar, kredi kartıyla yaptıkları satışları takip eder ve alacaklarını tahsil edip kendilerine ödemeyi üstlenirler. Bütün bunlara karşılık işyerlerinden komisyon alırlar.

Banka ile işyeri arasında iki açıdan ilişki vardır. Birincisi, banka, yerine getirmiş olduğu hizmetler karşılığında ücret almaktadır. İkincisi, işyeri, bankanın müşteriye kefâletini kabul etmektedir. Çünkü banka, kart hâmilinin borcunu ödemeyi taahhüt etmiştir. Bunun yanında kefaleti üstlenen banka, işyeri ile ödemeyi yaparken belirli bir miktar indirim yapacağı hususunda anlaşır.

Hanefî mezhebi fıkıhçıları yanında günümüzde bazı fıkıhçılar bu tür bir anlaşmayı caiz görmüşlerdir. Bu konuyla ilgili değerlendirmeler şöyledir:

- Faturadan kesilen paylar, mal veya hizmet bedelinin müşteriden tahsil edilmesine karşılık olan ücret olarak değerlendirilirse caiz olur. Çünkü borcun tahsili ve alacaklıya ödenmesinin sağlanması karşılığında ücret almak caizdir.
- Banka ile kart hâmilisi arasındaki ilişki kefâlet ilişkisi olarak görülürse, bankanın kefil olması karşılığında lehine kefil olduğu tarafın (tüccar) alacağından belli bir oranda kesintiye gitmesi caiz görülmüştür. Buna **ıskonto payı** denir. Zira klasik uygulamada kefil olan kişi, borcu ödeme durumunda kalması halinde, alacaklı ile ana borçtan daha az bir miktar ödeme hususunda anlaşabilir. Bu Hanefî mezhebi alimleri tarafından meşru kabul edilmiştir.

- Bankanın, alacaklı tüccar adına müşteriden tahsilatta bulunması vekâlet akdi olarak kabul edilirse, bu hizmeti karşılığında bankanın ücret alması caiz olur (Dalgın, 2010, 518-519.)

Müşteri –İşyeri İlişkisi

Kart hâmili (müşteri) ile alacağını kart yoluyla tahsil eden taraf (işyeri) arasındaki ilişki, alacağın tahsil edilmesi bakımından bir havâle işlemidir. Çünkü borçlu olan müşteri, kart kullanmakla ödeme yükümlülüğünü bankanın yerine getireceğini ifade etmiş olmakta, karşı taraf da bunu kabul etmektedir. Buna havâle denir

Menkul Kıymetler

Menkul kıymet, sahibine ortaklık veya alacaklılık sağlayan ve belirli bir meblağı temsil eden kıymetli evraktır. Menkul kıymet, aynı zamanda, yatırım aracı olarak kullanılabilir, çok sayıda ve seri halinde çıkarıldığı için mislî (birbirinin aynı) nitelikte olur ve üzerinde aynı ibareler bulunur. Bugün en yaygın olan menkul kıymetler; tahvil, hazine bonosu, kâr zarar ortaklığı belgesi ve hisse senedidir.

MENKUL KIYMETLERİN FAİZLE İLİŞKİSİ

Menkul kıymetlerin faizle ilişkisini şöylece ortaya koymak mümkündür:

- **Tahvil ve hazine bonoları birer faizli borç senedidir.** Borç veren lehine borçtan fazla bir menfaat şartı içeren her borç fıkıh kaynaklarımızda faiz sayılarak yasaklanmıştır. Dolayısıyla çağdaş İslam âlimleri tahvil ve hazine bonosu almayı caiz görmemişlerdir. Ayrıca bunlar kısa ya da uzun vadeli faizli borçlanma özelliği taşıdığından, devlet kurumları ya da özel kurumlar tarafından çıkarmaları bunların hükmünü değiştirmez. Bundan dolayı getirisi hangi oranda olursa olsun, bu tip evrakları yatırım aracı olarak kullanmak, alım satımını yapmak dinen caiz görülmemiştir.
- **Kambiyo senetleri olan poliçe, bono ve çekler parayı veya borcu temsil ederler.** Üzerlerindeki yazılı değerden daha düşük değerle alınıp satıldıkları için bu satışlardan elde edilen gelir de faizdir (Bayındır, 2007, s. 278-279).
- Kâr zarar ortaklığı belgesi; faiz ödeme yükümlülüğü değil, kâr elde edilmesi halinde kâr payı verme yükümlülüğü getirir. Ayrıca, zarar edilmesi halinde zarar payı bu belgelere yansıtılır. Kâr ve zarar ortaklığı belgeleri daha çok tasarruflarını faiz yoluyla değerlendirmek istemeyen tasarruflar için çıkartılmıştır.

Gelire Endeksli Senet (GES): Devlete ait bir kurum ve kuruluşun gelirine ortak olunması için çıkarılan senetlerdir. Kiralama ve gelir ortaklığı veya bir diğer ifadeyle kâr zarar ortaklığı senetleri (Köprü- Baraj Gelirleri Senetleri, Oto-Yol Gelirleri Senetleri) gibi evraklar birer intifa senedidir. Zira halktan sağlanan ödünç para karşılığı 6 aylık veya bir yıllık bir gelir payı senet sahiplerine

verilmektedir. Verilen bu gelir kesinlikle enflasyon oranının birkaç puan yukarısında olur. **Adı her ne kadar kâr ve zarar ortaklığı ise de, uygulamada hep kâr kısmının çalıştığı görülür.** Ayrıca bu senetlere devlet tahviline yakın bir kâr ödenme güvencesi verilmektedir.

Gelire endeksli senetlerin faizle ilişkisi hususunda iki farklı görüş vardır:

1. Bu tür senetlerin gelirinin faiz olduğu: Bazı araştırmacılar intifa senetleri alınırken ödenen paranın süre bitince fazlasıyla/kârıyla geri ödendiğine dayanarak, bu tür senetlerin gelirinin faizli vadeli borç alıp verme neticesinde elde edilen gelire benzediğini iddia etmişlerdir.

Bu görüşe sahip olanlar, senet satımında ifade edilen “kâr zarar ortaklığı”, “devlet güvenceli intifâ satışı” ya da “gelire endeksli senet” şeklindeki ifadeleri akdin hükmünde etkili görmezler. Onlara göre, gerçekte tarafların maksatları faizli kredi alıp vermek olup, senetleri bu işi kamufle etmek için ihraç etmektedirler.

Bunun yanında onlar, bu senetlerin belli oranda kâr getireceğine dair devlet garantisi olmasından hareketle bu senetleri devletin çıkardığı faizli tahvillere benzetmişlerdir. Bilindiği gibi, ortaklık kâr ve zararda olup, sadece kârda ya da sadece zararda ortaklık, İslam fıkhnın benimsediği bir ortaklık şekli değildir. Zira fıkhıta esas olan “akitte itibar lafza değil maksadadır” kuralıdır. Her ne kadar senet sahibine verilen fazlalık için “kâr” tabiri kullanılıyorsa da aslında bu bir faiz muamelesidir.

2. Bu tür senetlerin gelirinin caiz olduğu: Konuyla ilgili bir makalesi bulunan Hayrettin Karaman, gelire endeksli senetlerin faizle ilişkisinin olmadığı kanaatindedir. Ona göre, “devlet bu tür senet çıkarırken bu sayede vatandaşından para ödünç almıyor. Belli ve İslam’a göre geliri meşru olan bazı gelir kaynaklarındaki hâsılat payını, geçici olarak özel şahıslara bedeli ile peşin olarak veriyor/satıyor. Bu gelir kaynaklarındaki devlet payını senet alanlara belli zaman dilimlerinde, hisseleri nispetinde paylaşıyor. Devletin vatandaşına devrettiği geliri sınırlamasında bir problem yoktur. Ancak senet sahibine “devrettiğim gelir şu kârdan aşağı olursa farkını ben karşılayacağım” dediğinde problem oluşmaktadır.

Eğer senet borç senedi olsaydı, bu fazladan ödemenin faiz olduğunu rahatlıkla söyleyebilirdik. Ancak senet borç senedi değil, gelir kaynağındaki hisseyi devir/ortaklık belgesidir. İnsanlar bu senetlere rağbet etsinler diye devlet, kamu yararını ve devletin ihtiyacını gözeterek “bu gelirler şu kadara ulaşmazsa üstünü ben tamamlarım” dediğinde bu, teşvik ödemelerine benzer. İslam fıkhına göre, genel olarak mali hakların devamlı olarak ya da geçici bir süreyle satımı, kiralanması ve devri caiz görülmektedir. Nitekim Osmanlı tarihinde bunun benzerleri görülmüştür. Gelire endeksli senetler malî bir hakkın satımını belgeleyen senetler olup, faizle ilişkisi bulunmamakta, bu nedenle de caiz görünmektedir”.

Hisse senedi; ilk çıkarıldıklarında/ihraçlarında şirketin bütün mal varlığına (aktif ve pasifine) ortaklığı ve ortakların şirketteki paylarını ifade eder. Buradaki

ortaklığın gerçek olduğu dikkate alındığında, şirketin malvarlığı paylara bölünmüş olup, küçük tasarruf sahiplerinin de büyük işletmelere ortak olmasını sağladığı için, bu evrakların (hisse senedinin) el değiştirmesi yani alınıp satılması caiz olmalıdır.

Bununla birlikte günümüzde hisse senetleri artık ortaklık senedi olmaktan çıkmış, müstakil mal haline gelmiştir. Bu nedenle şirketin kâr payı dağıtımından çok senetlerin alım satımından kâr amaçlanmaktadır. Senetlerin bir ortaklık belgesi olarak değil de bağımsız bir mal olarak alınıp satılması meşru olup faizli işlemle alakası bulunmamaktadır.

Ancak konu sadece faizle ilgili değildir. Hisse senedi ihraç etme yetkisine sahip olan şirketlerin yapısındaki bazı olumsuzluklar, hisse senetlerinin değerinin belirlenmesinde yapılan usulsüzlükler, senet çıkaran kuruluşların çalıştıkları alanlar ve bu senetlerin satıldığı yer olan borsadaki spekülasyon hareketleri gibi açılardan da hisse senedi alım satımının hükmü ciddi anlamda tartışılmaktadır. Zira sözü edilen bu tartışmalarda İslâm tarafından kesin olarak yasaklanmış bulunan aldatma ve haksızlıklar söz konusudur.

BORSADAN KIYMETLİ EVRAK SATIN ALMANIN HÜKMÜ

Günümüzde borsa denilince, hisse senetlerinin, tahvil ve hazine bonosu gibi kıymetli evrakın alınıp satıldığı menkul kıymetler borsası akla gelmektedir. Borsa bu kıymetli evrakın pazarlandığı, şirketlerle ilgili bilgilerin, yıllık bilanço kâr ve zararlarının kayıtlarının tutulduğu yer olduğu için, kötüye kullanılmadığı sürece borsa faaliyetleri giderek şirketleri daha şeffaf hale getirebilir. Yukarıda İslam fıkhı açısından hükümleri değerlendirilen menkul kıymetlerin borsa ortamında alım satımının meşrû olup olmadığı ise burada tartışılacaktır.

- **Tahvil**, hazine bonosu gibi kıymetli evraklar faizli birer borç senedi olarak görüldüğünden, bunların borsadan alım satımı İslam alimlerinin ittifakıyla caiz değildir.
- Şirketin faiz, içki imali ve ticareti, karaborsacılık, hile, yalan ve aldatma gibi dinen haram yollarla kazanç sağlaması halinde hisse senetlerini alıp satmak ve bundan gelir elde etmek haram ve masiyete ortak olmak manasına geldiğinden, İslam alimlerinin ittifakıyla caiz değildir. Nitekim İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslam Fıkıh Akademisi'nin 1988 yılında Rabat'ta 1992 yılında Cidde'de yaptığı toplantılarda hisse senetlerinin kâr ve zarara iştirak etmesi sebebiyle kural olarak helal olduğu, fakat şerî hükmünün bunu çıkaran şirketin ticari işlem ve amaçlarının meşrû oluşuna bağlı olduğu belirtilmiştir.
- Esasen faaliyet alanı mubah konular olmakla beraber bazı haram işlere taraf olması sebebiyle şirketin kârına haram kazanç karışmış ise, söz konusu şirketin hisse senetlerini elinde bulunduran pay sahiplerinin bu miktarı yaklaşık olarak hesaplayıp -kendisinin hayır ve hasenat niyeti ile olmaksızın- fakirlere harcaması tavsiye edilmiştir.

- Bazı araştırmacılar faaliyet alanları meşru olmakla birlikte, borsadan şirketlerin hisse senetlerini satın almanın caiz olmadığı görüşündedir. Çünkü onlara göre, “borsada kurumlar arası bilgi sızdırmalar, hileli ve spekülatif davranışlar ve ekonomik krizler bu kıymetlerin reel değerlerine rahatca tesir etmektedir. Daha önemlisi, borsada kıymetli evrakın fiyatları serbest iradelerle teşekkül etmemektedir. Burada açıkça biri lehine diğeri aleyhine haksız kazançlar söz konusu olmaktadır. İslam buna razı olmadığı gibi, hukuk bile hakkın suistimaline müsaade etmez. Buna sistemin gereği de denilemez. Zira bu bir sistem değil kumar işinden başka bir şey değildir. Buna göre borsadan hisse senedi alım satımı yapmak caiz değildir” (Şafak, 1994, 78). Hatta borsadan hisse senedi almanın bile insanları ateşe atmak olduğu ve insanların mallarının haksız yere yenmesine göz yummak olduğu da ifad edilmiştir (Bayındır, 1994, 101).
- Bazı araştırmacılar, borsaların işleyişiyle ilgili olarak sayılan olumsuzluklara rağmen, haramlığına dair kesin delil bulunmadığından hisse senedi satışının haram sayılamayacağını, belki bu olumsuzluklar nedeniyle, mekruh görülebileceği görüşündedir. Ancak belirtilenlerin haksızlık ve aldatma gibi hususlar İslâm’da kesin olarak yasaklandığından, mekruh olarak görülmeleri isabetli değildir.
- Çoğunluğu oluşturan İslam bilginleri ve yukarıda adı geçen fıkıh kurulları; hisse senedinin kâr ve zararı ile birlikte şirketin malvarlığına ortaklığı temsil ettiği düşüncesinden hareketle, kural olarak borsada hisse senedi alım satımını caiz görmektedirler. Hisse senedinin sağlayacağı hakları ve bu hakların kullanım şeklini kanun ve anlaşmaların belirleyeceğini ifade ederek, borsaların işleyişinden kaynaklanan olumsuzlukları hisse senetlerinin satışının meşruluğunu etkileyecek boyutta görmemektedirler.

Hisse senedinin ihracının ve borsadan alınıp satılmasının caiz olduğunu savunan bu araştırmacıların gerekçeleri şöyledir:

- **Şirket**, sermayesini belli hisselerle ayırmakta ve isteyen bu hisselerle sahip olmaktadır. Hisseler şirkete tabi olarak kâr ve zarara açıktır. Hisse senedine dayalı şirket nevi klasik doktrinde “mudarebe” adı altında mubah kılınmış olup, mudarebede de kâr ve zarara ortak olma esası vardır.
- Gerekli şer’î şartları taşıyan bir şirkete bu şekilde hisse senedi olarak ortak olmanın cevazında şüphe yoktur. Hatta, Batı’nın ticaret hukukundan alınan anonim şirketlerin ana hatlarıyla İslam fıkıhındaki şirket türleri içinde mütalaa edilebileceği, dinin temel ilke ve kurallarından biri ile çatışmadığı sürece, ihtiyaç ve kalkınma sonucu ortaya çıkan kamu yararına yönelik olan bu nevi gelişmelerin alınmasında dini bir sakıncanın olmadığı da açıktır.

- Hisse senetlerinin alım satımını kural olarak caiz gören bu araştırmacılar da, şirketin dinen caiz olmayan alanda faaliyet göstermemesi gerektiği kaydına önemle işaret etmekte, anonim şirketlerin işleyişindeki aksaklıklara ve haksızlıklara dikkat çekmekte, itibari kıymetinden daha düşük bedelle hisse senedi ihracına, imtiyazlı hisse senetlerine, belli mağduriyetlere sebep olmaları açısından itiraz etmektedirler. Ancak, bu olumsuzlukların borsada hisse satışının cevazını etkilediğini düşünmemektedirler.
- Çağdaş araştırmacılarından Aktan şunları söylemektedir: “Tabii ki spekülâtif müdahalelerle borsada sunî olarak oluşturulan fiyatları tasvip etmek mümkün değildir. Spekülasyonun yasaklandığına dair pek çok hadis rivayet edilmiştir (Müslim, “Müsâkât” 129; Ebu Davud, “Büyu” 49). Piyasada arz ve talep dengesi içinde fiyatların oluşmasına engel olmanın ve fiyatlara müdahale etmenin caiz olmadığı hadisle sabittir (Ebu Davud, “Büyu” 51). Bu tür anonim şirketin ve hisse senedinin tabiatının gereği olmayan olumsuz gelişmeler, sermaye piyasasını şaibe altında bırakan spekülâtif hareketler, anonim şirketin ve hisse senedinin cevazını doğrudan etkilemez. Borsada spekülâtif hareketler oluyor diye borsadan vazgeçilemeyeceği gibi, borsadaki spekülâtif hareketlere müdahil olmadıkça, kâr getirmesi de zarar ettirmesi de mümkün olan, asıl itibariyle bir şirketin ortaklık belgesi olarak nitelenen hisse senetleri getirisinin meşrû olacağını söyleyebiliriz (Aktan, 1997, 219).
- Hisse senedinin bir ortaklık belgesi olarak değil de bağımsız bir mal şeklinde alınıp satılmasından hareketle hisse senedi satışının caiz olmayacağı tezi de doğru değildir. Muamelelerde mubahlık asıl olduğundan, kendi başına bir mal haline gelmiş, alım satımıyla kâr hesaplanan bir hisse senedinin cevazını engelleyen güçlü bir gerekçe mevcut değildir.
- İslam borçlar hukukunda tarafları beklenmedik zarar ve mağduriyetlere iten her türlü bilinmezlik, kapalılık ve risk mümkün olduğunca önlenmeye çalışılmış; açıklık, dürüstlük ve güvenin hakim olacağı bir borç ilişkisi ve ticari hayat kurulmaya çalışılmıştır. Buna karşılık özellikle sermaye piyasasının belirli bir düzen ve istikrara kavuşmadığı, günlük siyasi kararlarla ve baskı gruplarının müdahaleleriyle kolayca yön değiştirebildiği ve büyük çapta değişikliklerin yaşandığı, spekülâtif müdahalelerin ve sunî fiyat oluşumlarının iyi niyetli yatırımcıları mağdur ettiği toplumlarda borsa bir tür kumar ve risk ticaret görünümünü alabilmektedir. Bu durumda İslam’ın yukarıda zikredilen güven ve açıklığı sağlamaya yönelik ilke ve kurallarının gerçekleştiği söylenemez. Bu itibarla tıpkı şirketlerin gayri meşrû alanda faaliyet göstermesi gibi, sermaye piyasasında hakim olan bu risk ve kargaşa ortamı da hisse senedi alım satımının hükmünü etkileyebilir. Fakat bu giderilmesi ve önlem alınması gereken geçici

bir durum olup, hisse senedi alışverişinin aslen caiz olduğu hükmünü değiştirmez.

SENET/ÇEK KIRDIRMAK

Güncel fıkıh problemlerinden birisi de senet ya da çek kırdırmaktır. Çek, bankadan alacaklı bulunan bir kişinin, hamiline veya adı yazılı kişiye para ödemesi için bankaya verdiği yazılı emri taşıyan kağıttır. Çeklerde vade olmadığından çekin iskontosu veya satışı olmaz. Ama Türkiye’de vadeli çek kullanımı yaygındır. Vadeli çek, bir borç senedi mahiyetindedir. Borç senedi veya çek, borcun belgesidir. Bunları, üzerinde yazılı değerden düşük değerle satmaya bankacılıkta iskonto, tüccar arasında ise çek veya senet kırdırma denir.

İslam alimleri çek kırdırmanın fikhî hükmü hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır:

Senet Kırdırmanın Caiz Olmadığı

Çağdaş fıkıh bilginlerinde bir kısmı çek/senet kırdırmanın caiz olmadığını ileri sürmektedirler. Onların bu konuda şu gerekçeleri ileri sürmektedirler:

- Senet sahibi, elindeki vadeli borç senedini veya birkaç ay sonrasına verilmiş çeki daha az fakat peşin bedel karşılığında sattığında, burada senet kırma işlemi satım akdinden ibarettir. Bu işlemde hem borç hem de buna karşılık olarak ödenecek şey nakit paradır. Halbuki, aynı cins iki malın farklı miktarlarda vadeli değişimi hadisile yasaklanmıştır (Müslim, “Müsâkât” 82). Buna göre, senet/çek kırdırmak caiz olmamalıdır.
- Senedi kırdırmanın maksadı onu satmak değil borç almak, bankanın amacı ise faizli kredi vermek olduğundan, senet kırdırma faizli kredi işlemidir. Buna göre, bankanın senet sahibine verdiği borç miktarıyla, senedi yazan kişiden aldığı miktarın farklı oluşu ve bu farkın vadeden kaynaklanması, alınan fazlalığın faiz olması sonucunu doğurur.
- Bu görüşte olanlardan bazıları senet kırdırmayı karz, kefalet ve vekaletle benzeterek yorumlamaya çalışmışlardır. Buna göre, banka ve senet sahibinin asıl maksadı kredi alışverişidir. Bu işlemde senetten kefalet belgesi olarak yararlanılmaktadır. Kişi, borç alabilmek için senedi ciro ederek bankaya takdim eder ve senetle ilgili bütün haklar bankaya geçer. Senet sahibi bankaya aynı zamanda senedi tahsil yetkisini vermekte ancak, vaktinde ödenmezse kendisi ödemeyi taahhüt etmektedir. Bankanın komisyon diye aldığı, senette yazılı miktarla borç verilen miktar arasındaki fark, kredi karşılığında alınan faizdir. Bankanın tahsil işlemleri ve yaptığı masraf karşılığı olarak aldığı bedel ise, hizmet ve masraf karşılığı olduğundan caizdir.

Senet Kırdırmanın Caiz Olduğu

Çek/senet kırdırmayı caiz gören İslam bilginleri ise bu görüşlerini aşağıdaki şekilde temellendirmeye çalışırlar:

- Senet kırdırmak rehin karşılığında karz (borç/kredi verme) ve ücretli vekaletle benzemektedir. Buna göre, banka ilk aşamada kıymetli evrakın rehin bırakılması karşılığında kredi vermektedir. Akabinde senet sahibi, vadesi geldiğinde bedelini tahsil etmek üzere belli bir ücret karşılığında bankayı vekil tayin etmektedir. Bankanın aldığı komisyon vekalet ve arz işlemleri karşılığı kabul edildiğinden, senet kırdırmak caizdir. Ancak komisyon, verilen kredi miktarı üzerinden nisbî (yüzdelik=%) değil, hizmet ve masraflar karşılığı maktû (sabit) olmalıdır.
- Hanefîlerden Züfer'e göre; alacaklının alacağına karşılık borçludan herhangi bir mal satın alması nasıl caizse, böylece o alacak karşılığında borçludan başkasından da borçlu adına bir mal satın alınması caizdir. Şayet ileride bu borç ödenmezse, o takdirde satıcı alıcıya rücu' eder ve sattığı malın karşılığını ondan tahsil eder. Bunun gibi, senet ve çek kırdırmak da caiz olmalıdır.

Görüleceği gibi, bu farklı yaklaşımlardan tercihe şayan olanı, senet kırdırmanın bir tür tersinden faizli işlem sayılarak caiz görülmemesidir. Nitekim konuyla ilgili mütalaaları bulunan Hamdi Döndüren, Abdülaziz Bayındır gibi çağdaş araştırmacılardan bazıları bu işlemin caiz olmayacağı kanaatinde dirler. Hamdi Döndüren kitabında konunun diğer bir boyutuna işaret ederek şunları söylemektedir: “Ancak, borçlu çek veya senet alacaklısına erken ödemek suretiyle indirim yaptırabilir. Asıl borçlu ve alacaklı arasında bu, senet kırdırma hükmünde olmaz” (Döndüren, 2006, 880).

Çek veya senedin ciro edilmesine İslam hukukunda havale denir. Havale satış değil, bir kişideki alacağın bir başkasına devridir. Bunun faizli işlemle ilgisi yoktur. Dolayısıyla mal alım satımlarında müşteri çeki veya müşteri senedi vermenin bir sakıncası yoktur. Yine borç senedi, araya üçüncü bir şahıs girmeksizin, alacaklı tarafından borçluya senetteki yazılı tutardan daha az bir miktara satılacak olsa, bu çek kırdırma sayılmadığından caizdir.

Tüccarın müşteri çekini vadeli bir alımda toptancıya ciro etmesi caiz midir?

MENKUL KIYMETLERİN ZEKATI

Menkul kıymetlerin zekatı, borsada alım satımı yaygın olan menkul kıymetler bağlamında ele alınacak olup tahvil ve hazine bonoları, kâr ve zarar ortaklığı belgeleri, gelire endeksli senetler ve hisse senetlerinin zekatı hususuna yer verilecektir. Bilindiği gibi zekat, belirli bir mâlî güce sahip olan Müslümanın mallarının belirli bir miktarını yılda bir defa olmak üzere belirli kimselere vermesi demektir. Menkul kıymetler de, mal varlığı belgeleridir. Dolayısıyla, bunlara sahip olan kişi zekat mükellefi şartlarını taşıyorsa, bunların da zekatını vermesi gerekir. Bununla birlikte, menkul kıymetler ilk dönemlerde bilinmeyen yeni bir mal varlığı şekli olması sebebiyle, zekatlarının nasıl hesaplanacağı günümüz araştırmacılarını ciddi şekilde meşgul etmiştir. İşte bu sebeple, burada menkul kıymetlerin zekatı hususuna yer verilmiştir.

Menkul kıymetlerin zekatıyla ilgili temel hususları şu şekilde sıralamak

mümkündür:

- Tahvil ve hazine bonolarının kıymeti üzerinden zekat ödenmelidir. Zira bunlar sabit gelirli ve bir alacak senedirler. İslam fıkına göre alacakların da zekatını vermek gerekmektedir. Bunların faizli tahviller olması, kendilerinden zekat alınmasına mani değildir. Aksine faizli senetlerin - faizli mevduatlar da böyledir- ana parasından %2,5 oranında zekat gerekir. Ancak faiz getirisinden zekat verilmez. Zira faiz getirisi olan para şer'an kişinin mülkiyetine girmez. Bu nedenle de mülkü olmayan malvarlığından kişi zekat vermekle yükümlü tutulamaz. Diğer taraftan faiz gelirinden de zekat gerekir demek, bir manada o kazancın meşrûlaştırılması demektir ki, bu doğru değildir. Bu durumda kişi o faiz gelirini tamamıyla elinden çıkarmalıdır.
- Kâr ve zarar ortaklığı belgelerinin, intifa senetlerinin ve gelire endeksli senetlerin yıl sonundaki ana para ve kâr toplamı üzerinden zekatı verilmelidir.
- Bir şirketin hisse senedini alan kimse, o işletmenin aktif ve pasifindeki her şeye ortak olur. Ancak şirket halka açıldıkça ve büyüyüp ortak sayısı arttıkça, hisse senetleri temsil ettikleri haklardan ayrı bir kişilik kazanmaya ve bizzat kendisi müstakil bir mal haline gelmeye başlar. Eğer portföy sahibi devamlı bir yatırım için değil de, zaman içindeki değer artışlarından yararlanmak amacıyla yatırım yapmışsa, hisse senetleri iyiden iyiye bir mal haline gelir, artık onların neyi ve hangi hakları temsil ettiği düşünülemez (Erkal, 1997, 543).

Günlük hayatta aslî para olmamakla beraber hisse senedi, tahvil vb. aktif unsurların para gibi tedavül etmesi, çağdaş İslam araştırmacılarını meşgul etmiştir. Belirtilen nedenlerle hisse senetlerinin zekatının nasıl verileceği konusunda farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Diyanet İlmihali yazarları bu konuda şu tekliflerde bulunmaktadırlar:

1. “Hisse senetleri türleri ne olursa olsun, sermaye piyasalarında alınıp satılmak ve bu suretle ticareti yapılmak amacıyla alınmışsa, vücup tarihinde sermaye piyasası değeri üzerinden %2,5 oranında zekatı verilmelidir. Çünkü portföy sahibi devamlı bir yatırım için değil, zaman içindeki değer artışlarından yararlanmak, yani hisse senetlerinin ticaretini yapmak için onları almıştır. Artık bu hisse senetleri tam bir ticaret metaı haline gelmiştir. Onların neyi ve hangi hakları temsil ettiği düşünülmez”.

2. “Hisse senetleri yatırım amacıyla alınmışsa, hisse senedinin satın aldığı değeri + gelirinden, o hisse senedini ihraç eden şirketin zekata tabi olmayan malvarlığını yıllık blançodan öğrenerek çıkarıp, geriye kalan meblağın %2,5 oranında zekatı verilmelidir. Çünkü hisse senedi, bir ticari işletmenin tümünü, bütün maddi ve manevi varlığının belirli bir parçasını temsil eden bir mülkiyet senedir. Bu itibarla, mülkiyetin satın alınan değeri + gelirinden, zekata tabi olmayan mal varlıkları çıkarılarak kalan %2,5 oranında zekata tabi olmalıdır” (İlmihal I: İman ve İbadetler, 2005, 469).

Konuyla ilgili diğer bazı görüşler de şöyledir:

- Senetlerin ait oldukları şirketin cinsine göre zekatları verilmelidir. Buna göre, ziraî şirketlerin hisse senetlerinin zekatı 1/10 veya 1/20 oranında verilir. Hayvancılıkla uğraşan şirket hisselerinin zekatı hayvanların zekat nisapları ve oranlarına paralel olarak; ticari şirketlerden %2,5 oranında sınaî şirketlerden ise; bunların mal varlıklarından değil de gelirlerinden zekat verilir. Bunun yanında sınaî şirketlerin bütün malvarlığından zekat verilmesi gerektiğini söyleyenler de vardır (el-Karadâvî, 1986, I, 523,524).
- Senedin ait olduğu şirketin ne tür mallar alıp sattığı önemli değildir. Buna göre, hisse senetleri ticaret malı olup, nisapları menkul bir kıymetli evrak olarak piyasadaki değerleri üzerinden tespit edilerek zekatları %2,5 oranında verilmelidir (Erkal,1997, 544).

Menkul kıymetlerin zekatıyla ilgili olarak 1952, 1965, 1984 ve 1988 yıllarında değişik İslam ülkelerinde uluslararası kongreler düzenlenmiştir. 1988 yılında Cidde’de toplanan İslam Fıkıh Akademisinde konuyla ilgili şu kararlar alınmıştır:

- Hisselerin zekatlarını verme yükümlülüğü sahiplerindedir. Ancak, şirket gelirinin zekatının ödenmesi şirket yönetimine bırakılmışsa, şirket yönetimi hisse sahiplerini temsilen hisselerin zekatını verir.
- Gerçek şahıslar mallarının zekatını nasıl hesaplayıp çıkarıyorsa şirket yönetimi de hisselerin zekatını o şekilde hesaplayarak öder. Kamu hazinesi hisseleri, hayır vakfı hisseleri, hayır kurumları hisseleri ve gayrimüslimlerin hisseleri gibi zekat düşmeyen hisselerin payı zekatın çıkarılmasında esas alınacak miktarın dışında tutulur.
- Şirketin hisselerin zekatını ödememesi ve hissedarın da şirket vermiş olsaydı ne kadar verecekti şeklinde bir bilgiye ulaşamaması durumunda hissedarlar şu şekilde zekat vermelidirler: Eğer ticaret maksadıyla değil de sadece hisselerin yıllık kârından (temettu) yararlanmak için şirket hissesi almışsa, gelir getiren malların zekatı gibi bunların zekatını çıkarır. Yani gelirinden zekat verir. İslam Fıkıh Akademisinin ikinci dönem toplantısında “kiraya verilmiş tarımsal olmayan arazi ve taşınmazların zekatı”na ilişkin aldığı karara paralel olarak bu hisselerin sahibi, hisselerinin aslı değil onların geliri üzerinden zekat vermekle yükümlüdür. Bu da kârın tahsili tarihinden itibaren bir sene sonra –diğer zekat şartları tahakkuk etmişse ve zekata mani bir durum da yoksakırkta bir (= %2,5) dir.
- Eğer hissedar, ticaret maksadıyla hisse edinmişse (hisselerin alım satımını yapacaksa), bunların zekatını ticaret mallarının zekatı gibi verir. Yani, bir yıl geçtiğinde hisseler mülkiyetinde bulunuyorsa piyasa değeri üzerinden, piyasasının bulunmaması halinde ise bilirkişinin takdir edeceği değer

üzerinden %2,5 olarak zekat verir. Ayrıca elde edilmişse, hisselerine ait kârın da bu oranda zekatı verilir.

- Hissedar sene içinde hisselerini satmışsa, bunların bedelini diğer mallarına ilave eder ve senesi dolduğunda, birlikte zekatını verir. Alıcı ise, satın aldığı hisselerin zekatını yukarıda belirtildiği şekilde verir (Erkal, 1997, 547-548).

Bu konuyla ilgili sonuç olarak şunu söyleşebiliriz: Çağdaş fıkıh alimleri menkul kıymetler borsasında alınıp satılmak ve böylece ticareti yapılarak kazanç elde edilmek amacıyla işlem gören hisse senetlerinin türü ne olursa olsun, %2,5 oranında zekata tabi olacağına görüş birliği etmişlerdir. Yine sadece yatırım maksadıyla, yani hisselerin yıllık getirisinden yararlanmak amacıyla alınan hisse senetlerinin de zekata tabi olacağı ittifakla kabul edilmiştir. Bunların zekatı getirisinden ödenir.

Değerlendirme.

Hanefi mezhebine göre Faizin haram kılınış hikmeti şu şekilde açıklanmıştır:

Nesie faizinin haram kılınış hikmeti özetle şunlardır:

Böyle bir vadeli faizde ihtiyaç sahipleri alabildiğine zor durumda bırakılır. İnsana şefkat ve merhamet yolları yok edilir. Bu dünya hayatında dayanışma ve yardımlaşma fazileti ortadan kaldırılır. **Güçlü olan kişi zayıfın ihtiyacını istismar eder, onu sömürür.** İnsanlara çok büyük çapta zararlar verilir. Nakitler, sıradan mallar gibi peşin yahut vadeli olarak faizli fazlalıklar ile karşılıklı ilişkilere konu olursa; **yükselip alçalmaması lazım gelen, disiplinli ve sınırları belli olması gereken malların kıymetini tayin ölçüsü bozulur.** Yenecek şeylerde bunların karşılıklı olarak vade ile satılması suretiyle nesie faizi kabul edilecek olursa insanlar daha çok kar etmek maksadıyla böyle bir satışa yönelirler. Bu durumda peşin paraya yiyecek bulmak oldukça zorlaşır. Bunun sonucunda insanın temel gıda ihtiyaçlarında büyük zararlar baş gösterir. ⁽⁸⁸⁾

Banka faizleri:

Banka faizleri de nesie (vadeli) faiz türündendir. Günümüzde bankalarda bilinen bir malın belli bir vade ile yıllık yahut aylık olarak % 7, % 5, % 2.5 gibi faizlerle verilmesi yahut karz edilmesi işlemi, insanların mallarını batıl yollarla yemektir. Bu işlemlerde de faizin bütün zararları gerçekleşmektedir. Bunların da haram oluşları faizin haram oluşu gibidir, günahları arasında hiçbir fark yoktur. Yani bankaların faizi de bir nesie (vade ödemenin geciktirilmesi dolayısıyla söz konusu olan) faizdir. ⁽⁸⁹⁾ Bunun delili ise, Yüce Allah'ın: "Eğer tövbe ederseniz ana mallarınız sizindir." (Bakara, 279) buyruğudur. Günümüzde insanların örfünde faiz, ancak malın ödenmesinin geciktirilmesi halinde karlar (faizler) hakkında anlaşılır olmuştur. Zaten cahiliyye dönemi insanların yaptıkları nesie faizi de budur. Fazlalık faizi

ise oldukça nadir görülmektedir. Böylelikle daha önce kaydetmiş olduğumuz "faiz ancak nesie (vade) halinde olur" hadisinden ne kastedildiği de ortaya çıkmaktadır ki; bundan maksat, -önceden de açıklamış olduğumuz gibi- bu faizin ne kadar tehlikeli olduğuna dikkat çekmektir.

Faizin esasları:

İbni Rüşd şöyle der: Faizin esasları beştir: **"Bana vade ver, ben de sana fazlasını vereyim"**, "Eksilt ve vadesinden önce al" gibi satışlar, fazlalık, nesil, kabzından önce yiyecek satışı. Bu çeşit satışlar, -aşağıda açıklayacağımız iki kaidenin dışında- görmüş bulunuyoruz. **O ikisini açıklamayı gerekli görmekteyiz.**

"Bana vade ver, ben de sana fazlasını vereyim " kaidesi: Bu çeşit satış ilim adamlarının ittifakıyla haramdır. Şöyle olur: Bir kişinin bir başkasında alacağı bulunur, o da bu alacağını borç miktarını arttırması şartıyla erteler. Bu cahiliye dönemi faizidir. Deyn (alacak) ister yiyecek, ister nakit olsun, ister selem ister satış, isterse de başka bir şey olsun farketmez. Bunun yolu da şöyledir: alacaklı borçluya belli bir zamana kadar vadeli fiyat ile bir mal satar. Bu fiyat da nakit fiyatından daha fazlasını ihtiva eder.

"İndir ve vadesinden önce al" kaidesi: Bu şekilde satış da dört mezhep imamına göre haramdır. Çünkü ödemenin daha önce yapılması için zimmetteki alacağın eksiltilmesi fazla vermeye benzer. Zira veren kişi zaman karşılığında onun yerini tutacak semende belli bir miktarı tayin etmiştir.

Bu kaidenin anlamı şudur: Bir kişinin bir başkası üzerinde vadesi gelmemiş bir alacağı bulunur. Vadesi gelmeden önce ondan bir miktar eksiltmek üzere daha erken ister. Bir kısmını daha erken alıp geri kalanını bir başka vadeye ertelemesi de buna benzer. Vadesi gelmeden önce bir kısmını nakit, ⁽⁹⁰⁾ bir kısmını da mal olarak alması da böyledir. Vade geldikten sonra bütün bunların caiz olacağı üzerinde de ittifak vardır. Borçlunun vadeli alacağı karşılığında alacaklısına vadeden önce mal vermesi değeri borç miktarından daha az olsa dahi caizdir. ⁽⁹¹⁾

- Faiz ile ilgili **ilk ayet Rum suresi 39. ayettir.** Bu ayette faizin haram olduğundan değil **faizle gelen artışın haram olduğundan** bahsedilmektedir. Faizle ilgili indirilen **ikinci ayet Nisa suresi 161'dir.** Bu ayette, yasak olduğu halde faiz yemeye devam eden **Yahudilerin durumu anlatılarak** Müslümanların bundan ders çıkarmaları gerektiği işaret edilmiştir. Ancak hala bir yasaktan söz edilmemiştir. **Faizle ilgili ilk yasak üçüncü** adımda gelmiştir. Ali İmran suresi 30. ayette, "Müminler! Kat kat katlanan faizi yemeyin..." buyurarak bileşik faiz yasaklanmıştır. Her türlü faizin yasaklanması ise dördüncü adımda olmuştur. Bakara suresi **278-281 arası ayetler kesin yasağı bildirmiş** ve "...tevbe ederseniz, anaparanız sizindir" buyurarak sadece borç verilen anaparanın geri alınmasını helal kabul etmiştir (Bayındır, 2007).

- Faizle ilgili ayet ve hadisler ile, faiz kullanımına bağlı olarak meydana gelen toplumsal hadiseler düşünüldüğünde; faizin yasak olmasının elbette yüksek gayeleri olduğu açıktır. Konumuzu daha iyi değerlendirebilmek açısından **Bediüzzaman Said Nursi'nin (k.s) faiz konusundaki toplumsal tespitin önemli olduğu cihetle bu değerlendirmemize almayı uygun gördük.** *Said Nursi (k.s.) İşaratü'l İ'caz adlı eserinde Bakara suresi 3.ayetin tefsirinde zekatla faizi karşılaştırmış ve şu ifadelerle yer vermiştir. " Evet Zekatın Vücubu ile ribanın hurmetinde büyük bir Hikmet, yüksek bir maslahat, geniş bir Rahmet vardır. Evet eğer tarihî bir nazarla Sahife-i Âleme bakacak olursan ve o sahifeyi lekeliendiren beşerin mesavîsine, hatalarına dikkat edersen, heyet-i içtimaiyede görünen ihtilâller, fesadlar ve bütün ahlâk-ı rezilenin iki Kelimeden doğduğunu görürsün. Birisi: "**Ben tok olayım da, başkası açlığından ölürse ölsün bana ne.**" İkincisi: "**Sen zahmetler içinde boğul ki, ben Nimetler ve lezzetler içinde rahat edeyim.**"*

Âlem-i İnsaniyeti zelzelelere maruz bırakmakla yıkılmağa yaklaştıran birinci Kelimeyi sildiren ancak Zekattır. **Nev-i beşeri umumî felâketlere sürükleyen** ve bolşevikliğe sevkedip terakkiyatı, asayiş mahveden ikinci Kelimeyi kökünden kesip atan, hurmet-i ribadır.

Arkadaş! Heyet-i içtimaiyenin hayatını koruyan İntizamın en büyük şartı, insanların tabakaları arasında boşluk kalmamasıdır. Havas kısmı avamdan, zengin kısmı fukaradan hatt-ı muvasalayı kesecek derecede uzaklaşmamaları lâzımdır. Bu tabakalar arasında muvasalayı temin eden, Zekat ve muavenettir. Halbuki Vücub-u Zekat ile hurmet-i ribaya müraat etmediklerinden, tabakalar arası gittikçe gerginleşir, hatt-ı muvasala kesilir, Sıla-i Rahim kalmaz. Bu yüzdendir ki, aşağı tabakadan yukarı tabakaya ihtiram, itaat, Muhabbet yerine ihtilâl sadâları, hased bağırıları, kin ve nefret vaveylâları yükselir. Kezalik yüksek tabakadan aşağı tabakaya merhamet, İhsan, taltif yerine zulüm ateşleri, tahakkümler, şimşek gibi tahkirler yağıyor. Maalesef tabaka-i havastaki meziyetler, tevazu ve terahhuma sebeb iken, tekebbür ve gurura bâis oluyor. Tabaka-i fukaradaki acz ve fakirlik, İhsan ve merhameti mûcib iken, esaret ve sefaleti intac ediyor. Eğer bu söylediklerime bir şahid istersen Âlem-i Medeniyete bak, istediğin kadar şahidler mevcuddur. **Hülâsa:** Tabakalar arasında musalahanın temini ve münasebetin tesisi, ancak ve ancak Erkân-ı İslâmiyeden olan Zekat ve Zekatın yavruları olan Sadaka ve teberruatın heyet-i içtimaiyece yüksek bir düstur ittihaz edilmesiyle olur."

Bediüzzaman Hazretleri bir çok beyanatıyla ribanın, yani faizin; Kur'an'ın emri ve hadisi şeriflerinde bu manayı tamamlaması neticesinde, bu çirkef şeyden ehli imanın uzak durmasını istemektedir. Çünkü "bankalara ve faiz müesselerine giriftar olanlar manen diyorlar ki, **sen çalış ben yiyeyim.**" Yani alın teri dökmeden milleti helal olmayan bir mala taaşşuk ettirmektedir.

Bunun neticesinde fakirler daha fakir olmuş. Zengin olupta parasını, bu tür müesseselerle işbirliği yaparak faize yatıranlar da gittikçe zenginleşmektedir.

Bu da helal bir kazanç olmadığından ve faturası da avam tabakasına kesildiğinden zenginlerin gurur küpü ve enaniyet fiçısı olmasına sebebiyet vermiştir. Fakirlerin de bu türdeki insanlara karşı cephe alıp, onları kötülemesiyle neticelenmiştir. Bunun çözümü; zengin olanlar helal kazanca yönelecek ve zekatını verecek. Bu şekilde her iki kitle arasındaki uçurumda giderilmiş olacaktır. İşte Kur'an bu manayı nazara vererek 'banka kapısından girmeyin' der. Tabi zaruretler haricinde o tür kurumlara fazla giriş çıkış İslam alimleri tarafından nahoş karşılanmıştır.

- Günümüzde zengin ile fakir arasındaki uçurum giderek derinleşmiştir. Bunun temel sebeplerinden biri de az önce ifade edildiği gibi zekatın zayıflaması ve faizle para veren bankaların fazlalaşmasıdır. **Diğer önemli bir sebebi ise;** bizzat Kur'an'ın teşvik ettiği karz-ı hasen uygulamasının çok zayıflamış olmasıdır. Yine Müslümanların faiz bataklığına düşmesinin en önemli sebeplerinden birisi de çağımızdaki harcama alışkanlıklarıdır. Bu durumu da Bediüzzaman Said Nursi (k.s) şu şekilde izah etmiştir: "Bir bedevi yalnız dört şeye muhtaç iken; medeniyet yüz şeye muhtaç ve fakir etmiştir. **Sa'y (çalışmakla elde edilen kazanç) masrafa kâfi gelmediğinden hileye harama sevk etmekle ahlâkın esasını şu noktadan ifsad etmiştir.** Cemaate, nev'e verdiği servet, haşmete bedel; ferdi, şahsı fakir, ahlâksız etmiştir. Kurûn-u ûlânın mecmu-u vahşetini bu medeniyet bir defada kustu. Âlem-i İslâmın şu medeniyete karşı istinkâfi cây-ı dikkattir. Zira istiğna ve istiklâliyet hassasiyle mümtaz olan şeriattaki İlâhî hidayet, medeniyetin esası olan Roma felsefesinin dehâsıyla aşılalmaz." (bk. Şu'at, Marifetü'n-Nebi.)

Bu zamanın medeniyet anlayışı, zaruri olmayan şeyleri zaruri hale getirmek sureti ile fertleri fakirleştirip ahlaksızlığa sevk ediyor. Eski dönemlerde üç dört şeye muhtaç olan fert, bu zamanın israflı ve hevai medeniyet anlayışı ile yüz şeye muhtaç hale getirilmiştir. Bu yüz şeyi kazanacak güç ve serveti kendinde bulamayan fert haram ve ahlaksız yollara başvurmayı normal ve sıradan addetmiştir.

- Diğer taraftan aylık maaş ve serbest gelir esasına göre büyük şehirlerde yaşayan insanların kira, ulaşım, eğitim, kıyafet, yakacak vs. ihtiyaçları karşısında dışarıdan bir destek olmadan peşin para ile satın alarak bir ev sahibi olması da mümkün görünmemektedir. Çocuğu evlenecek, evine eşya alacak vs. ihtiyaçlarını peşin ya da vadeli satışla alması mümkün görünmediğinde insanlar bir başkasından borçta bulamazsa; çaresiz bankalara yönelmektedir. Sadece bu ihtiyaçları bir kenara bırakırsak; aylık maaş geliri ile geçinemeyen insanların kredi kartları ile hayatını idame ettirdiği; aylığı alır almaz bankalara borcunu ödediği ve tekrar aynı kartlarla diğer aya kadar yaşadığı düşünüldüğünde; farzedelim ki 4.000 TL maaş alan bir insanın kirasını, elektrik, doğalgaz, su ve diğer zaruri

(okul,servis vs) giderdiklerinde geriye kalan parayı da kredi kartına yatırdıkları düşündüğünde şahsi tespitim şu olmaktadır: Bu insanların hayatı boyunca bir mal-mülk sahibi olmaları,birikim yapmaları mümkün değildir. Daha açık ifadeyle bankaların kölesi haline gelmiş olacaklarıdır.

Sonuç:

1.Faizle para veren finans kuruluşlarından kredi kullanmak dinen haramdır,caiz değildir.Çünkü faiz üretim ve alışveriş olmadan direkt para üzerinden kazanç sağlamaktır. Bu da sömürü düzeni anlamına gelir. Faiz sisteminde tüm emekler ve kazançlar belirli bir kesimin cebine adeta akmaktadır. Faiz malların ve fiyatların içerisine girdiğinden; piyasada fahiş fiyat artışı gerçekleşmekte ve bu artışın da önüne geçilememektedir.

2.İslami Finans kuruluşlarından (Katılım Bankaları) ihtiyaca yönelik olarak temin edilecek, ev,arsa,araba,eşya vs. gibi ihtiyaçların İslam Hukukunun yukarıda açıklanan İslami usüllere ve ticaret esasları gözetilerek buralardan karşılanması ve bu sayede faizden feregat edilmesi en uygun yoldur.Bu sayede kazanç Müslümanlarda kalacak ve Yahudilere akmayacaktır. Üretim ve istihdam artacak ve herkes çok zengin bir duruma gelecektir.Faizsiz finans kuruluşlarının da İslam hukukçuları tarafından denetlenmesi gerekmektedir. Şu anda bu denetleme yapılmaktadır.

3.Günümüzde en sıcak konulardan birinin TOKİ konutları için devlet tarafından verilen kredilerin caiz olup olmadığıdır. Bu konuya Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK) "Devletin söz konusu borçlandırmadaki amacı, faiz geliri elde etmek değil, aksine ödeme gücü içindeki vatandaşlarının ev sahibi olmalarına yardımcı olmaktır. Bu nedenle söz konusu projeden yararlanmak caizdir" yanıtını vermiştir.

4.Yine Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK) Bireysel emeklilik caiz midir?

Sorusuna :”Kâr payı esasına dayalı olarak çalışan bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sistemi, yatırılan primlerin dinen helal olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda caizdir. Aksi takdirde caiz değildir.” Yanıtını vermiştir.

Bütün bunlardan sonra, cahiliyye döneminin nesie faizi bizatihi haram kılınmıştır. Haram kılınış sebebi ise iki taraftan her hangi birisinin ileri derecede bir gabna (aldanışa) düşmesidir. Bu ise şu veya bu sebep dolayısıyla malların fiyatlarındaki ani değişimlerin sonucu ortaya çıkar. Diğer taraftan insanların borçlu kimsenin borcunu ödemekten aciz kalmasının ve sömürünün önüne geçmek için haram kılınmıştır.

Fazlalık faizi (ribd el-fadl) ise, faize götüren yolu kapamak (sedü'z-zera'i') için haram kılınmıştır. Yani onun vasıtasıyla nesie faizine ulaşmayı önlemek için haramdır. Bizatihi haram kılınan bir şey, ancak zaruret dolayısıyla mübah kılınabilir; leş, kan ve domuz eti gibi. Harama götüren yolu tıkamak maksadıyla

haram kılınan bir şey ise ona duyulan ihtiyaç ve maslahat dolayısıyla mübah kılınmıştır⁽⁹¹⁾

Tek başına Müslümanın zarureti yahut kendisini zarurete düşüren yolu takdir etmesi mümkündür.

Fazlalık faizinin ribii'l-fazlsadece nesie faizine götüren yol olduğu için haram kılınmadığını, aksine onun da hakiki bir faiz olduğunu da söylemek mümkündür.

Çünkü Peygamber (a.s.)'in, Hz. Bilal'e kalitesiz iki sa' hurmayı kaliteli bir sa' hurma karşılığında satarken "Bu, faizin kendisidir" demesi bunu göstermektedir. Çünkü böyle bir faiz de, kimi zaman insanların, türlerin sınıflarını bilmemelerinden faydalanmak ve bunları sömürme esasına, kimi zaman da onların muayyen ihtiyaçlarını sömürmeye dayanır.

Enflasyon-Faiz İlişkisi

İslâm'da zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yasak olduğundan, enflasyonun yüksek olduğu ortamlarda ödünç verilen paranın gerçek değerini koruyucu önlemler almakta (meselâ altın gibi gücünü koruyabilen bir mübâdele aracını esas almakta veya önceden bir **fazla ödemeyi şart koşturmaksızın** ödeme zamanında enflasyon sebebiyle hâsıl olan zararın bu nisbette telâfi edilmesinde) sakınca yoktur (Diyanet İslam İlmi Halî II.TDV Yayınları).

Faizin enflasyonu tetikleyen ana unsur olduğu düşünüldüğünde ya da enflasyonun paranın alım gücünü değiştirmesi de hesap edilerek; ödünç para veren zarar görmemesi esasına dayalı 5.maddedeki görüş tutarlı olabilir. Fakat yine de enflasyonun faizle ilişkili olduğu düşünüldüğünde kafada soru işaretleri bırakmaktadır.Esasen faiz kalktığında haksız artışın da önüne geçilmiş ve bu kayıptan ötürü de enflasyon farkı ortaya çıkmayacaktır.

Neler Yapılabilir?

1.Faizin sıfırlanması

2.Alacak-borç ilişkilerinin altına dayalı olarak paranın para ile değişimin (sarf) yaygınlaştırılması,borç veren kuruluşların ya da bireylerin buna göre borç vermesi ve borcunu yine aynı oran üzerinde alması esas alınmalıdır görüşündeyiz. Bu sayede faiz riskinden kurtulunacaktır.Yani altın ya da gümüşün borç vermede esas alınması uygun olur görüşündeyiz.

3.İkincisi ise paranın değil, malın vadeli satışı üzerinden borç verilmesi,ihtiyacı olana parayı değil; ihtiyacının sağlanması, bu sayede ticari döngü oluşması,paranın piyasaya akması anlamına gelir ki; borçlu alacağı malın bedelini ödemiş olacaktır. Uzun yıllara yayılan ödeme planlarında evet parayı veren şahsın/kuruluşun ,parasının enflasyona göre değer kaybedeceği aşikardır. Fakat burada ince nokta ödeme zamanında malın değerinin **o günkü piyasa değerlerine esas tutulması gerekir**.Bu şekilde olduğunda fazlalık,paranın değil; malın artışı üzerinden gerçekleşir.

4.Faizin sıfırlanması enflasyonu da sıfırlayacak böylelikle artış paranın para kazanması yönünden değil,malın piyasa şartları üzerinden değerlendirilecektir.

Bu da piyasa canlılığını,yatırımı,istihdamı beraberinde getirecek ve fahiş fiyat artışı mümkün olmayacaktır.

5.Günümüzde ihtiyaçlar çoğalmış,her yıl artan değerler üzerinden hem maaşa hem piyasadaki oranlara yapılan zamlar,neticeyi değiştirmemiştir.

6.Karz-ı Hasen müessesesinin işlevleştirilmesi,zekatın yaygınlaştırılması,Müslümanlar arasında yardımlaşma köprülerinin ve bu şekilde finans kuruluşlarının oluşturulması; insanların israftan uzaklaştırılıp tasarrufa yönlendirilmeleri, faizin sıfırlanması,katılım bankalarının İslam hukukçuları tarafından denetlenmesi ve bu sayede faizsiz bir alışveriş sisteminin yaygınlaştırılması ve Müslümanların gönül rahatlığıyla buralarda faiz olmadığı bilinciyle rahatlıkla girişimlerde bulunabilmesinin sağlanması gerekmektedir.

Dip Notlar:

51 Bakara, 275; Nisa, 29.

52 ISRA, Islamic Financial System, Principles & Operations, pp. 203-204.

53 Hamza Aktan, İstisna, DİA, C: XXIII, s. 393-395.

54 Bilal Aybakan, Selem, DİA, C: XXXVI, s. 402-404.

55 Buhari, Selem, 1, 2, 7; Müslim, Müsakat, 128,

56 Bilal Aybakan, Selem, DİA, C: XXXVI, s. 402-404.

57 Tuncay Tunç, İslam Hukuku Açısından Taşınır Malların Kiralanması, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, Nisan 2011, s. 14-27.

58 A.g.e. s. 18-19.

59 Hamdi Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, Erkam Yayınları, İstanbul, 2005, s. 327.

60 Bayındır, a.g.e., s. 79-80.

61 Hamdi Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, s. 328-329.

* Mezhebin gelişme dönemi olarak da ifade edilen bu dönem, 945 yılında Büveyhiler devri başlayıp 1923 yılında Osmanlı Devletinin yıkılışı ile sona ermektedir.

62 AAOIFI, Shari'ah Standards, No: 30.

63 Servet Bayındır, Fıkhi ve İktisadi Açıdan İslami Finans - Para ve Sermaye Piyasaları, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 196-199.

64 Bayındır, a.g.e., s. 205-206.

65 AAOIFI, Shari'ah Standards, No: 30.

28

66 ISRA, Islamic Financial System, Principles & Operations, pp. 201.

67 A.g.e pp. 272.

68 İshak Emin Aktepe, Sorularla Katılım Bankacılığı, TKBB Yayını, No: 4, İstanbul, 2013, s. 44.

69 Beşir Gözübenli, Şirket, DİA, C: XXXIX, s. 198-201.

70 Gözübenli, a.g.e., s. 199-200. 30

71 Servet Bayındır, İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005, s. 94.

72 ISRA, Islamic Financial System, Principles & Operations, s. 245.

73 AAOIFI, Shari'ah Standards, No: 12.

31

verilmelidir. Bunun dışında muşaraka için yukarıda yer verilen temel kurallar, azalan muşaraka için de aynı şekilde geçerlidir.⁷⁴

74 ISRA, Islamic Financial System, Principles & Operations, pp. 249.

75 Bayındır, a.g.e., s. 104-106.

76 ISRA, Islamic Financial System, Principles & Operations, pp. 249.

77 ISRA, a.g.e.. pp. 253-254.

32

78 AAOIFI, Shari'ah Standards, No: 12.

79 Erden Kuntalp, Teminat Kavramı, Teminat Türleri ve Bunlardan Doğan Sorumluluk, Prof. Dr. Reha Poroy'a Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1995, s. 263-264.

33

80 Mustafa Kelebek, İslam Borçlar Hukuku ve Ebu Yusuf'un Öncelikleri, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014, s.148.

81 Hamdi Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, s. 512.

82 Mustafa Kelebek, İslam Borçlar Hukuku ve Ebu Yusuf'un Öncelikleri, s.152.

83 Döndüren, a.g.e., s. 521.

84 ISRA, Islamic Financial System, Principles & Operations, pp. 277.

34

85 Mustafa Kelebek, İslam Borçlar Hukuku ve Ebu Yusuf'un Öncelikleri, s. 57.

86 ISRA, Islamic Financial System, Principles & Operations, pp. 283.

87 ISRA, a.g.e., pp. 287.

88. İbnü'l-Kayyim, el-Kıyas; A'lamu'l-Muvakki'En, 11, 137 vd.; el-Fıkh.u ale'l-Meahibi'l-Erbaa, II, 246; ed-Diirrü'l-Muhtiir, IV, 1 89;

Fethu'l-Kadtr, V, 286, 287.

89. el-Fıkh.u ale'l-Meziihibi'l-Erbaa, II, 247; Usulu'l- Buyui'l- Memnua, 1 1 8 .

90-Nakil: Altın ve gümüş yahut onları tutan nakit parlardır. Araz ise bunların dışında kalan mal ve ticaret metalleridir.

91- el-Kavaninü'l-Fıkıyye, 25 1-289; Bidayetü 'l-Müctehid, II, 127, 142; A'lfı.mu'l-Muvakki'in, II 135; er-Riba ve'l-Muamelati fi'l-İslam, 71

92. er-Riba ve'l-Muamelati fi'l-İslam, 97, 99 ve bu eserde Prof. Behçet el-Baytar'ın yazdığı mukaddime, s. 5; ayrıca zaruret ile ihtiyaç arasındaki farkı anlamak için bizim Nazariyyatu'd-Darureti'sŞer'iyye isimli kitaba bakınız.

Yararlanılan Kaynaklar.

1.Kur'an Yolu Tefsiri Cilt: 1 Sayfa: 429-441

2.Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

3.Diyanet Fetvalar Kitabı

4.Diyanet İslam İlmilahi c.II

5.Ömer ÇEKİN , İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM İKTİSADI VE FİNANSİ ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ

6.Ahmet TERZİ Öğr. Gör., Ardahan Üniversitesi, İİBF, İşletme Bilim Dalı

7.Bediüzzaman Said Nursi (k.s) İşaratü'l İ'caz Bakara Suresi Üçüncü ayet Tefsiri

8.Anadolu Üniversitesi LH ÖNL. Günümüz Fıkıh Problemleri Ders Kitabı

9.Vehbe Zuhayli el-Fıkhü'l İslami c.5 Riba Konusu

40

HAZIRLAYAN: SABRİ BENLİ. ARAŞTIRMACI YAZAR

